

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Darbo teisės katedra**

Kristinos Dundulytės
V kurso, darbo teisės
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

**Kauno miesto apylinkės teismo 2000 - 2006 metais išnagrinėtų
bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę
apibendrinimai**

Vadovas: as. Andrius Pranckevičius

Recenzentas: as. V.Vėgelis

Vilnius, 2007

Turinys

Ižanga	2
1. Darbuotojų materialinės atsakomybės samprata	4
2. Bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės, išnagrinėtų 2000-2006 metais Kauno miesto apylinkės teisme, apžvalga	21
3. Bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės, išnagrinėtų 2000-2006 metais Kauno miesto apylinkės teisme, analizė pagal sąlygas materialinei atsakomybei kilti	36
3.1. Žala	39
3.2. Neteisėta veika	43
3.3. Priežastinis ryšys	46
3.4. Kaltė	50
3.5. Darbo santykiai	55
3.6. Darbo veikla	59
Išvados	61
Santrauka	63
Summary	64
Literatūros sąrašas	65

Ižanga

Materialinės atsakomybės pagal darbo teisę institutas yra svarbus, kadangi jis palengvina darbdavio ar darbuotojo patirtos žalos atlyginimą, apsaugo žala padariusį asmenį nuo neteisėtų ar per didelių išskaitymų, padeda užtikrinti darbo drausmę. Darbuotojų materialinės atsakomybės normos darbo teisiniuose santykiuose turi didelę teorinę ir praktinę reikšmę. Dažniausiai teisės normų, reguliuojančių darbuotojų materialinę atsakomybę nežinojimas suponuoja dėl to kylančių ginčų sprendimą teisme, todėl magistro darbo tema yra pakankamai aktuali.

Magistriniame darbe apibūdinsiu darbuotojų materialinės atsakomybės sampratą, darbuotojų materialinės atsakomybės rūšis, apibendrinsiu 2000 – 2006 metais Kauno miesto apylinkės teisme išnagrinėtų bylas dėl darbuotojų materialinės atsakomybės, pateiksiu šių bylų statistiką ir išsamią analizę pagal sąlygas materialinei atsakomybei atsirasti.

Darbo tikslas – apibendrinti ir išnagrinėti Kauno miesto apylinkės teismo 2000-2006 metais išnagrinėtas bylas dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę.

Darbo uždaviniai:

1. Pateikti darbuotojų materialinės atsakomybės sampratą.
2. Išanalizuoti darbuotojų materialinės atsakomybės reglamentavimą Lietuvos Respublikos teisės aktuose.
3. Apžvelgti Kauno miesto apylinkės teismo 2000-2006 metais išnagrinėtas bylas dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę.
4. Apibendrinti Kauno miesto apylinkės teismo 2000-2006 metais išnagrinėtas bylas dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal sąlygas materialinei atsakomybei atsirasti.

Tyrimo objektas – Kauno miesto apylinkės teismo 2000-2006 metais išnagrinėtos bylos dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę.

Tyrimo metodai:

Sisteminis analizės metodas – literatūros šaltinių, teisės aktų analizė.

Matematinės statistikos metodas – pateikiama Kauno miesto apylinkės teismo 2000-2006 metais išnagrinėtų bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę statistika.

Pirminių duomenų sisteminimas ir analizė – sisteminamos ir analizuojamos Kauno miesto apylinkės teismo 2000-2006 metais išnagrinėtos bylos dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę.

Tyrimo šaltiniai – Lietuvos darbo teisės doktrina, teisės aktai, teismų praktika, institucijų duomenys, skelbiami internete.

1. Darbuotojų materialinės atsakomybės samprata

Teisinė atsakomybė - tai kalto asmens pasmerkimas ir bausmės (sankcijos) jam taikymas už netinkamą elgesį.¹ Teisinės atsakomybės priemonėmis pirmiausia siekiama saugoti ir stiprinti esamą visuomenės gyvenimo tvarką, teisinė atsakomybė atlieka ir auklėjamąją funkciją. Jos pagalba siekiama perauklėti teisės pažeidėjus. Numatydamas bausmes už teisės normų pažeidimus, valstybė saugo esamą teisėtą tvarką ir padeda piliečiams įsisąmoninti, kad būtina laikytis teisės normose įtvirtintų nurodymų bei reikalavimų.

Veiksmai ir poelgiai, kuriais pažeidžiamos teisės normos, gali būti labai įvairūs, todėl egzistuoja įvairios teisinės atsakomybės rūšys bei bausmės (sankcijos) - poveikio priemonės, taikomos pažeidėjams. Atsižvelgiant į tai, kokio pobūdžio teisės normos yra pažeidžiamos, teisinė atsakomybė gali būti baudžiamoji, administracinė, drausminė, materialinė ir civilinė.

Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju.² Nuosavybė neliečiama, nuosavybės teises saugo įstatymai³ - taip teigiama pagrindiniame Lietuvos Respublikos įstatyme. Jei nuosavybės teisė pažeidžiama - galima reikalauti žalos atlyginimo.

Materialinė atsakomybė yra vienas svarbiausių darbo teisės institutų. Ši teisinė atsakomybės rūšis yra svarbi ne tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriu. Būtina teisingai suvokti materialinę atsakomybę darbo teisėje, taip pat labai svarbu teismams teisingai taikyti darbo kodekso normas, reglamentuojančias šį institutą.

Materialinės atsakomybės atsiradimo pagrindas yra teisės pažeidimas, materialinė atsakomybė yra susijusi su valstybės prievarta, yra realizuojama per teisinį santykį, atsirandantį ar pasikeičiantį dėl teisės pažeidimo. Kaltam asmeniui ji yra nenaudinga materialine prasme. Realizuojant materialinę atsakomybę taikomos sankcijos turi baustinumo pobūdį. Žala padaroma einant darbo pareigas, o pažeidėjas ir nukentėjusioji šalis yra susijusi darbo teisiniais santykiais.⁴

Materialinę atsakomybę galima apibūdinti kaip valstybės prievartos rūšį, taikomą už darbo teisės normų pažeidimus, turinčią apsauginių teisinių santykių formą, siekiant, kad

¹ Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2004, P.53

² Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr.33-1014, 48 str.

³ *Ibid.* 23 str.

⁴ Nekrašas V. Darbininkų ir tarnautojų materialinė atsakomybė. Vilnius: Mintis. 1984.

teisės pažeidėjas padengtų padarytus nuostolius darbo teisės normų nustatytu dydžiu ir tvarka bei kad būtų apginti nukentėjusiosios šalies teisėti turtiniai interesai.⁵

Materialinės atsakomybės instituto funkcijos – žalos, padarytos kitam darbo teisės subjektui, atlyginimas, darbo užmokesčio apsaugojimas nuo neteisingų ir nepagrįstų išskaitymų bei skatinimas tausoti darbdavio turtą, darbo drausmės stiprinimas.

Materialinės atsakomybės tikslai yra baudimas ir padarytos žalos kompensavimas, JAV ir Didžiojoje Britanijoje dar išskiriami baudiniai nuostoliai (Lietuvos Respublikoje baudžiama kitų teisės šakų – baudžiamosios, administracinės pagalba).

Materialinė atsakomybė atsiranda dėl teisės pažeidimo, kuriuo vienas darbo santykio subjektas padaro žalą kitam subjektui, neatlikdamas savo darbo pareigų arba netinkamai jas atlikdamas.⁶

Materialinės atsakomybės darbo teisėje klausimai – ne naujiena tiek Lietuvos teisės doktrinoje, tiek ir praktikoje. Valstybė privalo užtikrinti darbo santykių subjektų bendradarbiavimą ir saugoti jų, ypač silpnesnės šalies – darbuotojo, teises. Darbo teisės normos riboja darbdavio valią reikalauti atlyginti darbuotojo padarytą žalą – darbdavys pats turi prisiimti tam tikrą atsakomybę dėl rizikos, kylančios organizuojant darbą, turtui atsitiktinai žuvus ar sugedus.⁷

Darbo drausmę darbuotojas pažeidžia tada, kai nevykdo arba netinkamai vykdo savo darbines pareigas. Darbo drausmės pažeidėjai trukdo įmonėms ir įstaigoms spręsti ūkinius, socialinius, kultūrinius, administracinius ir kitokius uždavinius. Kai kada, pažeidus darbo drausmę, įmonei ar įstaigai padaroma materialinė žala - tokiais atvejais darbo drausmės pažeidėjas gali būti traukiamas ne tik drausminėn, bet ir materialinėn atsakomybėn. Kai kalbama apie materialinę atsakomybę darbo teisėje dažniausiai pabrėžiama ir nagrinėjama darbuotojų materialinė atsakomybė. Darbdavių materialinei atsakomybei, kylančiai iš teisinių darbo santykių, skiriama mažiau dėmesio, ji dažniausiai nagrinėjama darbuotojo sveikatos sužalojimo atvejais.

Darbuotojai savo darbo funkcijoms vykdyti gauna iš darbdavio tam tikrą materialųjį turtą ir savo parašu patvirtindami tam tikrą įmonei priklausančių materialinių vertybių gavimą, prisiima atsakomybę už šių vertybių saugumą, t.y. tampa materialiai atsakingais už

⁵ Nekrašas V. Darbininkų ir tarnautojų materialinė atsakomybė. Vilnius: Mintis. 1984.

⁶ Darbo kodeksas, patvirtintas 2002-06-04 įstatymu Nr.IX-926. Valstybės žinios, 2002, Nr.64-2569, 245 str.

⁷ Macijauskienė R. Materialinės atsakomybės problemos darbo teisėje//Jurisprudencija, T.25(17), 2002, P.81-88.

šias vertybes asmenimis.⁸ Materialinė atsakomybė - tai darbuotojo pareiga įmonei ar įstaigai atlyginti dėl jo kaltės padarytą žalą. Tiek drausminė, tiek materialinė atsakomybė gali būti taikomos tik pažeidus darbo drausmę ir tik tam darbuotojui, kuris su ta įmone yra pasirašęs darbo sutartį. Tačiau materialinė atsakomybė gali būti taikoma padarius ne bet kokį darbo tvarkos pažeidimą, o tik tokį, dėl kurio įmonė (įstaiga) patiria materialią žalą (pvz., kai darbuotojas praranda ar sugadina darbo įrankius). Visą žalą arba jos dalį privalo atlyginti kaltas darbuotojas, o žalos atlyginimas nelaikomas drausmine nuobauda.⁹

R. Macijauskienė išskiria šiuos materialinės atsakomybės principus:

- Ribų ir pagrindo normatyvinis nustatymas;
- Atsakomybės neišvengiamumo principas (nei viena darbo sutarties šalis, padariusi kitai šaliai materialinę žalą, negali būti nenubausta).

K.N.Gusovo nuomone darbuotojų materialinę atsakomybę reguliuojančiomis normomis siekiama nustatyti tvarką atlyginant nuostolius, padarytus įmonei, įstaigai ar organizacijai, auklėjamai veikti darbuotojus, kad jie atsakingiau elgtųsi su jiems patikėtomis materialinėmis vertybėmis bei apsaugoti darbuotojų darbo užmokestį nuo neteisingų ir nepagrįstų išskaitymų.

Atsakomybės dydis nustatomas pagal pažeidimo pobūdį, atsižvelgiant į aplinkybes, kurioms esant yra padaroma žala, žalos padarymo būdą.

Darbo teisėje išskiriamos 2 materialinės atsakomybės rūšys:

- Darbuotojo atsakomybė;
- Darbdavio atsakomybė.

Materialinę atsakomybę galima suprasti kaip pareigą atlyginti nuostolius įstatymų nustatyta tvarka ir dydžiu. Materialinė atsakomybė taikoma nepriklausomai nuo to, ar darbuotojui jau buvo taikyta drausminė, administracinė ar baudžiamoji atsakomybė už veiksmus, kuriais buvo padaryta žala darbdaviui.

Materialinės atsakomybės tikslas – darbo įstatymuose numatytas dalinis arba visiškas nuostolių ar žalos atlyginimas.

Praktiniu požiūriu būtina mokėti teisingai atriboti materialinę atsakomybę darbo teisėje nuo kitų teisinės atsakomybės rūšių, ypačingai nuo civilinės atsakomybės.

Neteisingai pritaikius minėto instituto normas, gali būti pažeista daug bendrųjų ir darbo teisės principų. Materialinę atsakomybę plačiaja prasme galima apibūdinti kaip

⁸ Derkaš O. Atskaitingų ir materialiai atsakingų asmenų atmintinės. Vilnius: Pačiolis, 2004, P.89.

⁹ Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2004, P53-54

visuomeninių santykių, kuriuos reguliuoja darbo teisė, subjektų pareigą atlyginti turtinę žalą, kurią jie vienas kitam padarė savo kaltais, neteisėtais veiksmais, pažeisdami darbo teisės jiems nustatytas teises ir pareigas.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 str. 2 d. nustatyta, kad asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas.¹⁰ Darbuotojų padarytos darbdaviui materialinės žalos atlyginimą nustato Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (toliau - DK). DK septynioliktojo skyriaus „Materialinė atsakomybė“ nuostatos reglamentuoja darbuotojų materialinės atsakomybės už darbdaviui padarytą žalą sąlygas, ribas, atlyginimo tvarką ir kt. Taigi darbuotojo padarytos darbdaviui materialinės žalos atlyginimo klausimai sprendžiami vadovaujantis DK normomis.

Kai darbuotojas sugadina, pereikvoja, neišsaugo ar kitaip praranda ar sužaloja darbdavio jam patikėtą įmonei priklausantį turtą, teisiškai laikoma, kad darbdaviui yra padaroma turtinė žala.¹¹ Darbuotojų materialinė atsakomybė gali būti dviejų rūšių: dalinė ir visiška. Dalinė yra tuomet, kai nustatomos atsakomybės ribos, pavyzdžiui darbuotojas privalo atlyginti visą padarytą žalą, bet ne daugiau kaip jo trijų vidutinių mėnesinių darbo užmokesčių dydžio.¹² Visiška materialinė atsakomybė bus tik tada, jei su darbuotojais buvo sudaryta visiškos materialinės atsakomybės sutartis. Pagal šią sutartį darbuotojas, kuriam perduotos tam tikros vertybės naudotis darbe, už priemonių sugadinimą ar sunaikinimą atsako visiškai, neatsižvelgiant į tai, kokia yra kaltės forma (tyčia, neatsargumas), lėmusi žalos padarymą. Tokiu atveju darbuotojo kaltė yra preziumuojama.

Darbo kodekso 253 straipsnis konkrečiai reglamentuoja, kada darbuotojas gali būti patrauktas materialinėn atsakomybėn:

- kai darbdavys netenka turto arba dėl žalos padarymo jo vertė sumažėja;
- kai darbuotojas pereikvoja medžiagas;
- baudų ir kompensacinių išmokų, kurias darbdavys turėjo sumokėti kitiems asmenims dėl darbuotojo kaltės (pvz., transporto įmonė turi sumokėti žalos atlyginimą trečiajam asmeniui dėl savo vairuotojo kaltės padarytos avarijos);
- kai darbdavys patyrė išlaidų, susidariusių dėl sugadintų daiktų;
- kai darbdavio nuostoliai susidarė dėl darbuotojo netinkamo materialinių vertybių saugojimo;

¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr.33-1014.

¹¹ Derkaš O. Atskaitingų ir materialiai atsakingų asmenų atmintinės. Vilnius: Pačiolis, 2004. P.89.

¹² Darbo kodeksas, patvirtintas 2002-06-04 įstatymu Nr.IX-926. Valstybės žinios, 2002, Nr.64-2569, 254 str.

- kai netinkamai buvo vedamos materialinių vertybių ar pinigų apskaitos;
- kai darbuotojas nesiėmė priemonių užkirsti kelią blogai produkcijai išleisti, materialinėms ar piniginėms vertybėms grobti;
- kai materialinė žala atsirado dėl kitokių darbo tvarkos taisyklių, pareiginių ar kitų instrukcijų pažeidimo.¹³

Darbuotojo materialinė atsakomybė apibrėžiama tik šiais DK 253 str. nustatytais aštuoniais atvejais. Tai baigtinis sąrašas, kylantis iš bendrų darbuotojo įsipareigojimų laikytis darbo drausmės, paprastai nustatomų konkrečiose darbo tvarkos taisyklių nuostatose, pažeidimų. Tačiau kiekvienas iš šių atvejų apibrėžia ne tiksliai ir išsamiai aprašytą gyvenimo situaciją, bet nurodo orientyrus, kuriais remiantis gali būti keliamas klausimas dėl darbuotojo materialinės atsakomybės bei nusako, kuo ir kokiais veiksmais ar neveikimu pasireiškia padaroma žala. Paskutinis atvejis, kai materialinė žala atsirado dėl kitokių darbo tvarkos taisyklių, pareiginių ar kitų instrukcijų pažeidimo, suteikia darbdaviui tam tikrą laisvę išieškoti žalos atlyginimą iš darbuotojo visais kitais, kituose punktuose nenumatytais atvejais, bet ir ši laisvė yra apribota, kadangi turi būti teisinis atsakomybės atsiradimo pagrindas (kitokių darbo tvarkos taisyklių, pareiginių ar kitų instrukcijų konkrečių nuostatų pažeidimas).

Net ir tada, kai reali situacija visiškai sutampa su viena iš nurodytųjų DK 253 str., dar nereiškia, kad vien dėl to darbuotojas tampa materialiai atsakingas - reikia, kad būtų darbuotojo kaltė ir kitos atsakomybės atsiradimo sąlygos. Darbuotojas materialiai atsako tiek ir už darbdaviui tiesiogiai padarytą žalą, tiek ir už žalą, kurią darbdavys patyrė atlygindamas dėl darbuotojo kaltos veikos atsiradusias kitų asmenų turėtas išlaidas.

Tačiau ne visada materialinė atsakomybė yra ribota. DK 255 str. nustato konkrečius atvejus, kai darbuotojas privalo atlyginti visą žalą:

- kai žala yra padaryta tyčia;
- kai žala yra padaryta nusikalstama veika. Čia darbdavys gali pareikšti civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje, ir žalos atlyginimo klausimas bus išspręstas kartu su baudžiamąja byla;
- kai su darbuotoju yra sudaryta visiškos materialinės atsakomybės sutartis.¹⁴

Taigi visiška materialinė atsakomybė darbuotojui gali būti taikoma ne tik tada, kai su juo yra sudaryta visiškos materialinės atsakomybės sutartis. Tokia sutartis yra tik vienas iš

¹³ Darbo kodeksas, patvirtintas 2002-06-04 įstatymu Nr. IX-926. Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2569.

¹⁴ *Ibid.* 255 str.

visiškos materialinės atsakomybės atvejų. DK 255 straipsnyje nėra išvardinti visi darbuotojų visiškos materialinės atsakomybės atvejai. Darbdavio įgaliotų asmenų ir darbuotojų kolektyvo atstovų parengtoje ir darbuotojų kolektyvinio pritarimo pasirašytoje įmonės kolektyvinėje sutartyje gali būti numatyti ir kiti atvejai, kai už darbuotojo padarytą žalą jam galės būti taikoma visiška materialinė atsakomybė.¹⁵

Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistema lemia, kad darbo santykius ir su jais susijusias sritis reguliuojančios teisės normos turi ne vien numatyti darbuotojo apsaugą darbo procese, bet ir užtikrinti daug dirbančio žmogaus teisių garantijų, siekiant išvengti vienos darbo santykių šalies nepagrįsto dominavimo ir kitos šalies priklausomybės. Nepaisant to, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) 2000 m. birželio 22 d. nutartyje Nr. K3-649/2000 yra pažymėjęs, jog darbo teisės normos riboja darbdavio valią reikalauti atlyginti darbuotojo padarytą žalą ir kad darbdavys turi pats prisiimti tam tikrą rizikos dalį ir nepalankius padarinius, atsirandančius dėl darbo organizavimo¹⁶, vis dėl to visiškas žalos atlyginimas darbdaviui yra galimas įstatyme numatytais atvejais. Vienas iš jų - kai su darbuotoju sudaroma sutartis dėl visiškos materialinės atsakomybės.

Darbuotojų atsakomybė pagal visiškos materialinės atsakomybės sutartį yra viena iš materialinės atsakomybės rūšių. Darbo kodekso 256 straipsnio 1 dalis nustato, kad visiškos materialinės atsakomybės sutartis gali būti sudaroma su darbuotojais, kurių darbas yra tiesiogiai susijęs su materialinių vertybių saugojimu, priėmimu, išdavimu, pardavimu, pirkimu, gabenimu, ir dėl priemonių, perduotų darbuotojui naudotis darbe.¹⁷ Visiškos materialinės atsakomybės sutarties su darbuotojais sudarymo prielaida yra tai, kad jų darbas tiesiogiai susijęs su materialinių vertybių išsaugojimu. Įstatyme vartojamą sąvoką „tiesiogiai susijęs“ reikia suprasti, kad asmuo tiesiogiai atlieka darbo funkcijas, nuo kurių tinkamo atlikimo priklauso materialinių vertybių apsauga - tokių materialinių vertybių apsaugos požymių turinčiais darbais yra jų saugojimas, priėmimas, išdavimas, pirkimas, gabenimas.

Visiškos materialinės atsakomybės sutartys yra dviejų rūšių: individualios ir grupės darbuotojų. Darbdavio atžvilgiu jokio skirtumo nėra, kokios rūšies yra sudaryta visiškos materialinės atsakomybės sutartis, tačiau jis aktualus lyginant darbuotojų atsakomybę. Visiškos materialinės atsakomybės sutartys gali būti sudaromos tik su darbuotojais, kuriems yra sukakę aštuoniolika metų.

¹⁵ Derkaš O. Atskaitingų ir materialiai atsakingų atmintinės. Vilnius: Pačiolis, 2004, P.89.

¹⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis Nr.K3-649/2000.

¹⁷ Darbo kodeksas, patvirtintas 2002-06-04 įstatymu Nr.IX-926. Valstybės žinios, 2002, Nr.64-2569, 256 str.

Labai svarbus aspektas, jog šią sutartį galima sudaryti tik tam tikrų darbų ir pareigų sąrašą nustačius kolektyvinėje sutartyje. Kolektyvinėje sutartyje taip pat turi būti nustatytos ir tam tikros visiškos materialinės atsakomybės sutarčių turinio nuostatos - konkretūs darbdavio ir darbuotojo įsipareigojimai materialinių vertybių apsaugai ir apskaitai tvarkyti, taisyklės, kurios taikomos vertybes priimti ir jas išduoti, vidaus materialinių vertybių kontrolės (patikrinimų, inventorizacijų) taisyklės, narių pasikeitimo grupės visiškos materialinės atsakomybės sutartyse tvarka ir kai kurie kiti klausimai.¹⁸ Darbdaviui turėtų būti naudinga kolektyvinėje sutartyje numatyti papildomus (papildant nurodytus DK 255 str.) atvejus, kai darbuotojas turės atlyginti visą darbdavio patirtą žalą, dėl darbuotojo darbo pareigų neatlikimo ar netinkamo jų atlikimo, kai nustatoma darbuotojo kaltė. Darbdavys negali sudaryti visiškos materialinės atsakomybės sutarties su tais savo darbuotojais, kurių atliekamas darbas ar užimamos pareigos nepatenka į konkrečių darbų ir pareigų, kurioms gali būti nustatyta visiška materialinė atsakomybė sąrašą. Tokį sąrašą galima nustatyti tik įmonės kolektyvinėje sutartyje.

Jei įmonėje nėra kolektyvinės sutarties, ar joje nėra išdėstytas tokių darbų ir pareigų sąrašas, individualus susitarimas su darbuotoju dėl jo visiškos materialinės atsakomybės gali būti nuginkčijamas. Pažymėtina, jog negalima įtraukti į šį sąrašą tokių darbuotojų, kurių darbas nėra tiesiogiai susijęs su materialinių vertybių saugojimu, priėmimu, išdavimu, pardavimu, pirkimu, gabenimu.

Tiek individuali, tiek grupės darbuotojų visiškos materialinės atsakomybės sutartis sudaroma raštu ir įforminama dviem egzemplioriais: vienas sutarties egzempliorius darbdaviui, o kitas – darbuotojui.

Visiškos materialinės atsakomybės sutartis pagal savo teisinį pobūdį yra tęstinė (ne vienkartinė), dvišalė - pagal ją abi šalys (darbdavys ir darbuotojas ar jų grupė) turi tam tikras teises ir pareigas. Sutartyje turi būti numatyta, už kokias būtent materialines vertybes darbuotojas prisiima visišką materialinę atsakomybę jų sužalojimo, kitokio nuvertėjimo (dėl darbuotojo kaltės), praradimo atvejais.

Darbuotojai privalo laiku informuoti darbdavį apie vertybėms gresiančias aplinkybes. Jie turi vesti patikėtų vertybių apskaitą, dalyvauti atliekant jų inventorizacijas. Tuo tarpu darbdavys turi sudaryti tinkamas darbo sąlygas, kurioms esant galima apsaugoti darbuotojui

¹⁸ Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. Individualūs darbo santykiai (III). Vilnius: Justitia, 2004. P. 396.

patikėtas vertybes, pagal darbuotojų pateiktą informaciją šalinti sąlygas, galinčias pakenkti turto kokybei.

Priimamas į darbą asmuo, be svarbių priežasčių atsisakęs pasirašyti visiškos materialinės atsakomybės sutartį, kai tokios sutarties sudarymo galimybė yra nustatyta kolektyvinėje sutartyje, paprastai turi būti nepriimamas į darbą.¹⁹ Jei pasikeitus darbo sąlygoms iškyla galimybė ar būtinumas sudaryti visiškos materialinės atsakomybės sutartį, darbuotojas, atsisakęs pasirašyti visiškos materialinės atsakomybės sutartį gali būti atleistas iš darbo pagal DK 129 straipsnį.

Taigi, pagal DK visiškos materialinės atsakomybės sutartys gali būti sudaromos tik su tais darbuotojais, kurių pareigos numatytos kolektyvinėje sutartyje, todėl kyla esminė tokių sutarčių, sudarytų įmonėje, kurioje nėra kolektyvinės sutarties galiojimo problema. Galima daryti išvadą, kad tokios sutartys negalioja, kadangi pagal DK 94 straipsnio 2 dalį šalys negali nustatyti tokių darbo sąlygų, kurios pablogina darbuotojo padėtį, palyginti su ta, kurią nustato darbo įstatymai, kiti norminiai teisės aktai ir kolektyvinė sutartis.²⁰ Todėl jei nėra pareigų sąrašo arba jis yra patvirtintas nesilaikant DK 256 straipsnio 1 dalies nustatytos tvarkos - tokia sutartis turėtų būti pripažįstama negaliojančia.

Pagal anksčiau galiojusio DĮK 255 str. darbuotojai privalėjo visiškai materialiai atsakyti ir tada, kai žala padaryta ne einant darbo pareigas, kai turtą ir kitas vertybes darbuotojas buvo gavęs atsiskaitytinai pagal vienkartinį įgaliojimą ar kitus vienkartinius dokumentus. Naujajame DK šių pagrindų atsisakyta, tačiau atsirado nuostata "tai nustatyta kolektyvinėje sutartyje". Kolektyvinės sutarties įtraukimas reiškia galimybę atsižvelgti į konkrečios įmonės specifiką, kartu įgyvendinant socialinę partnerystę. DK kolektyvinėje sutartyje esančiam konkrečiam darbų ir pareigų sąrašui suteikia normatyvinės nuostatos galią – ši sąlyga galiojant kolektyvinei sutarčiai yra pagrindas sudaryti visiškos materialinės atsakomybės sutartį su įmonės darbuotoju. Tokiu būdu DK dalį savo funkcijų lyg ir perduoda kolektyvinei sutarčiai. Kolektyvinės sutarties bei joje nustatyto darbų ir pareigų sąrašo nebuvimas griežtina darbuotojo atsakomybę, blogina jo padėtį palyginant su nustatyta DK, leidžia darbdaviui būti stipresnei šaliai. Todėl galima daryti išvadą, kad kolektyvinė sutartis, sudaroma tarp darbdavio ir darbuotojų kolektyvo bei joje esantis darbų ir pareigų sąrašas – būtina sąlyga norint sudaryti visiškos materialinės atsakomybės sutartį.

¹⁹ Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. Individualūs darbo santykiai (III). Vilnius: Justitia, 2004. P. 396.

²⁰ Darbo kodeksas, patvirtintas 2002-06-04 įstatymu Nr.IX-926. Valstybės žinios, 2002, Nr.64-2569, 94 str. 2 d.

Kasaciniu skundu atsakovas prašė panaikinti Kauno miesto apylinkės teismo 2006 m. kovo 7 d. sprendimą ir Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. liepos 3 d. sprendimą ir priimti naują sprendimą – ieškinį atmesti. Teismai ieškinį tenkino vadovaudamiesi DK normomis, tačiau neatkreipė dėmesio į tai, kad visiškos materialinės atsakomybės sutarties su atsakovu nesudaryta, kolektyvinės sutarties iš viso nėra (DK 256 straipsnis). LAT konstatavo, jog kasatorius nepagrįstai nurodė, kad jis nebuvo susipažinęs su sandėlio vedėjo pareigine instrukcija, nes šie argumentai paneigiami atsakovo parašu pareiginėje instrukcijoje, pasirašydamas jis patvirtino, kad su pareigybine instrukcija susipažino. Visiškos materialinės atsakomybės sutartis su atsakovu buvo sudaryta, atsakomybė nustatyta ir pareiginėje instrukcijoje. Kiti kasacinio skundo argumentai šiai konkrečiai bylai LAT nuomone buvo nereikšmingi, todėl, esant tokioms aplinkybėms, naikinti apeliacinės instancijos teismo sprendimą nėra teisinio pagrindo.²¹ Šiuo atveju LAT galėjo plačiau argumentuoti dėl kolektyvinės sutarties įmonėje nebuvimo, kadangi teismų praktikos šiuo klausimu rasti sunku. Kasatoriaus argumentas dėl kolektyvinės sutarties nebuvimo buvo gana svarbus, tačiau sandėlio vedėjo pareiginė instrukcija numatė visišką materialinę atsakomybę, o kasatorius buvo su ja susipažinęs pasirašytinai. Egzistuoja gana daug tokių atvejų, kai kolektyvinė sutartis įmonėje nėra sudaryta, todėl rekomenduojama visišką materialinę atsakomybę numatyti darbo sutartyje, jei tai numatyta vietiniu aktu, šiuo atveju sandėlio vedėjo pareigine instrukcija, todėl LAT ir neatsižvelgė į kasatoriaus argumentą dėl kolektyvinės sutarties.

Visiška materialinės atsakomybė gali atsirasti už tam tikras pareigas tik tuo atveju, jei jos yra nustatytos kolektyviniu aktu - visiškos materialinės atsakomybės sutarties atveju tai turi būti įtvirtinta kolektyvinėje sutartyje arba sudarant darbo sutartį šalys sulygsta dėl šios sąlygos, kuri turi būti nustatyta vietiniu norminiu aktu.

Individuali visiškos materialinės atsakomybės sutartis su darbuotoju sudaroma priimant jį į darbą ir yra darbo sutarties priedas, tačiau ji gali būti sudaryta ne su visais darbuotojais, o tik su tais, kurių darbas yra susijęs su materialinių vertybių saugojimu, priėmimu, išdavimu, pardavimu, pirkimu, gabenimu ir dėl priemonių, perduotų darbuotojui naudotis darbe. DK 255 straipsnio 3 dalis nustato, kad darbuotojas privalo atlyginti visą žalą, jei žala padaryta darbuotojo, su kuriuo sudaryta visiškos materialinės atsakomybės sutartis.

²¹ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-37/2007.

Pagal visiškos materialinės atsakomybės sutartį darbuotojas materialiai atsako už visą dėl jo kaltės darbdaviui padarytą žalą. Individualia visiškos materialinės atsakomybės sutartimi darbuotojas prisiima visišką materialinę atsakomybę už neišsaugojimą turto ir kitų vertybių, kurios jam perduotos saugoti ar kitais tikslais. Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad darbuotojas pilnutinai atsako tik už žalą, atsiradusią neužtikrinus jam perduoto turto saugumo. Darbo teisėje, atvirkščiai nei civilinėje teisėje, yra nekaltumo prezumpcija – paprastai darbuotojo kaltę turi įrodyti darbdavys ir tik išimtiniais atvejais, tarp kurių yra ir visiška materialinė darbuotojo atsakomybė pagal DK 256 straipsnio 1 dalį, yra preziumuojama darbuotojo kaltė.²²

Galima daryti išvadą, jog darbdavys neturi įrodinėti darbuotojo kaltės, tačiau darbdavys turi įrodyti, kad jam dėl darbuotojo neteisėtų veiksmų buvo padaryta žala bei padarytos žalos dydį. Padarius žalą kitokiu būdu, nesusijusiu su perduoto turto išsaugojimu, darbuotojas atsako dalinai, jeigu nėra kitų visiškos materialinės atsakomybės pagrindų, nustatytų DK 255 straipsnyje.

DK 256 straipsnio 2 dalyje reglamentuojama, kad kai dėl kartu dirbamo darbo neįmanoma atriboti atskirų darbuotojų atsakomybės, gali būti sudaroma visiškos materialinės atsakomybės sutartis su darbuotojų grupe.²³ Tokių atvejų sąrašas taip pat turi būti nustatomas kolektyvinėje sutartyje, tačiau būtina nustatyti, ar darbas dirbamas kartu, ar nėra galimybės kiekvienam darbuotojui atskirai taikyti materialinę atsakomybę ir sudaryti su juo individualią materialinės atsakomybės sutartį, ar darbovietė sudaro sąlygas, būtinas normaliam grupės darbuotojų (kolektyvo) darbui ir jiems patikėtų vertybių apsaugai ir ar darbuotojai, su kuriais numatoma sudaryti grupės visiškos materialinės atsakomybės sutartį yra sulaukę 18 metų.

Grupės darbuotojų visiškos materialinės atsakomybės sutartį privalo pasirašyti visi grupės nariai, esant grupės darbuotojų visiškos materialinės atsakomybės sutarčiai padarytą žalą atlygina visi sutartį pasirašę darbuotojai. Joje, kaip ir individualioje sutartyje, yra nustatomos šalių (darbdavio ir darbuotojų) teisės ir įsipareigojimai. Kiekvieno darbuotojo dalis atlyginant žalą nustatoma proporcingai dirbtam laikui, per kurį susidarė žala, jei sutartyje nėra nustatyta kitaip. Taigi šiuo atveju dėl kelių darbuotojų kaltės padaryta žala atlyginama ne pagal jų kaltės laipsnį, o proporcingai dirbtam jų laikui, nes paprastai žala padaroma ne dėl vienkartinio pažeidimo (taip dažniausiai yra padaroma žala kitais atvejais),

²² LAT CBS teisėjų kolegijos. nutartis Nr.K-3-649/2000.

²³ Darbo kodeksas, patvirtintas 2002-06-04 įstatymu Nr.IX-926. Valstybės žinios, 2002, Nr.64-2569, 256 str. 2 d.

o susidaro per ilgą laiką bendro darbo laikotarpį, ir nustatyti kiekvieno darbuotojo kaltės laipsnį beveik neįmanoma.²⁴ Praktikoje pastebima, jog bendro darbo metu padaryta žala paprastai išryškėja tik atliekant patikrinimus, inventorizacijas.

Pakankamai dažni ir realūs atvejai, kai iš darbuotojų grupės išeina arba į ją įsitraukia atskiri darbuotojai – dažnai tokiais atvejais nauja sutartis nesudaroma (jei to nenustato kolektyvinė sutartis). Jei vietoje jo į grupę darbuotojų įsitraukia naujas narys, sutartyje (jos priede) nurodoma, kas ir kada į ją įsitraukė, ir jis pasirašo. Nariui, išėjus iš darbuotojų grupės, sutartyje pažymima tiksliai jo išėjimo data.

Kolektyvinės materialinės atsakomybės sutarties sudarymo reikalavimų neįvykdymas gali sukelti teisinės pasekmes. Kauno miesto apylinkės teismo civilinėje byloje Nr. 2-711-151/2006 ieškovai pateikė ieškinį prašydami priteisti žalą iš atsakovų solidariai, nors teismui buvo pateiktos individualios materialinės atsakomybės sutartys, todėl visiems naudojantis automobiliu individualios kaltės nustatyti buvo neįmanoma ir ieškinys buvo atmestas.

Teigdama, kad byla nagrinėję teismai pažeidė DK 256 straipsnį, kasatorė nurodė, jog visiškos grupinės materialinės atsakomybės sutartis įtvirtino esminę šalių nelygybę, sutartimi išimtinai siekta apginti tik darbdavio interesus; kad įvedant materialinę atsakomybę turėjo būti įvertinta darbuotojų darbo specifika, skirtingos jų funkcijos, nevienodas darbas su vertybėmis, taip pat turėjo būti nustatytos atsakomybės ribų korektyvos; kad nebuvo nustatyta vidaus materialinių vertybių kontrolė; kad darbdavys (atsakovas) nenustatė konkrečių darbų ir pareigų sąrašo, kur gali būti sudaroma visiškos grupinės materialinės atsakomybės sutartis. Teisėjų kolegija konstatavo, kad kasacinio skundo argumentais nėra pagrindo pripažinti, jog byla nagrinėję teismai pažeidė DK 256 straipsnį. Apeliacinės instancijos teismas teisingai nurodė, jog visiškos materialinės atsakomybės sutarčių sudarymo galimybę su darbuotojų grupe numato Darbo kodeksas (DK 256 straipsnio 2 dalis), todėl nėra pagrindo sutikti, kad ginčijama sutartis pablogino darbuotojų padėtį, lyginant su ta, kurią numato įstatymai. Bylą nagrinėję teismai nustatė faktinę aplinkybę, kad parduotuvės darbuotojos – pardavėjos ir vedėja – dirbo kolektyve ir kad jų atliekamų funkcijų, susijusių su materialinių vertybių apskaita, apsauga, pardavimu ir kt., nėra galimybės atriboti. Kasacinis teismas šia aplinkybe remiasi (CPK 353 straipsnio 1 dalis) ir konstatuoja, kad byloje nustatyta DK 256 straipsnio 2 dalyje numatyta aplinkybė, kuriai esant yra pagrindas

²⁴ Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. Individualūs darbo santykiai (III). Vilnius: Justitia, 2004. P. 398.

įvesti darbuotojų visišką grupinę materialinę atsakomybę. Darbuotojų materialinės atsakomybės paskirtis yra užtikrinti darbdavio galimos materialinės žalos atlyginimą, todėl natūralu, kad šia sutartimi siekiama apginti visų pirma darbdavio interesus. Kasatorės argumentas, kad darbdavys (atsakovas) nenustatė konkrečių darbų ir pareigų sąrašo, kur gali būti sudaroma visiškos grupinės materialinės atsakomybės sutartis, yra nepagrįstas ir neatitinka byloje nustatytų faktinių aplinkybių. Laikotarpiui, iki bus priimta kolektyvinė sutartis, atsakovo valdyba nutarimu patvirtino sąrašą pareigų ir darbų, su kurias (pareigas) einančiais arba kuriuos (darbus) dirbančiais darbuotojais gali būti sudaryta visiškos materialinės atsakomybės sutartis. Šiuo atsakovo valdybos nutarimu nustatyta, jog su materialiai atsakingais darbuotojais, kurie dirba sąrašė nurodytus darbus ar eina sąrašė nurodytas pareigas kolektyve, kuriame yra du ir daugiau darbuotojų, yra sudaroma grupinės materialinės atsakomybės sutartis (dėl korektūros klaidos, teismo nuomone, yra praleistas žodis „visiškos“), o tuo atveju, kai vienas darbuotojas – sudaroma visiškos individualios materialinės atsakomybės sutartis. Taip pat šiuo nutarimu buvo patvirtinti visiškos materialinės atsakomybės sutarčių pavyzdžiai ir pavesta supažindinti visus materialiai atsakingus darbuotojus su DK XVII skyriaus „Materialinė atsakomybė“ normomis, su pačiu nutarimu, taip pat pavesta organizuoti naujų visiškos materialinės atsakomybės sutarčių pasirašymą. Taip pat nepagrįstas kasatorės argumentas, jog sutartyje turėjo būti nustatytos atsakomybės ribų korektyvos, nes tokia darbdavio pareiga DK nenumatyta. Pažymėtina, kad šalys darbo sutartyje buvo sulygę dėl visiškos grupinės materialinės atsakomybės taikymo.²⁵

DK normos reglamentuoja ir ribotą materialinę atsakomybę. Pagal darbo teisės moksle nusistovėjusią praktiką, už padarytą darbdaviui turtinę žalą darbuotojams gali būti taikoma ribota arba visiška (pilnutinė) materialinė atsakomybė. Ribota materialinė atsakomybė taikoma tais atvejais, kai teisės aktai nenustato darbuotojo pareigos visa apimtimi atsakyti prieš darbdavį už jam padarytą turtinę žalą.

Iki 2003-01-01 darbo įstatyme egzistavo sąvoka vienas vidutinis mėnesinis uždarbis, dabar galiojančio DK 254 straipsnis nurodo, kad darbuotojas privalo atlyginti visą padarytą žalą, bet ne daugiau kaip jo trijų vidutinių mėnesinių darbo užmokesčių dydžio. Galima daryti išvadą, jog įstatymas tapo palankesnis darbdaviui, jo materialinės vertybės dabar yra labiau ginamos. Lietuvos įstatymų leidėjas taip pasielgė turbūt atsižvelgęs į iš esmės pasikeitusią ekonominę santvarką, į tai, kad turtas tapo ne visos liaudies, kaip buvo

²⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-396/2005.

deklaruojama anksčiau, bet konkretaus darbdavio nuosavybe, todėl iškilo būtinybė sustiprinti darbuotojo materialinę atsakomybę.²⁶ Senojo darbo įstatymų kodekso 144 straipsnio 1 punkte buvo išvardinta, už ką darbininkams ir tarnautojams taikoma ribota materialinė atsakomybė, ir tai, kad žala turi būti padaryta dėl nerūpestingumo, o toliau kalbėta apie tai, kad padarius tokius pat veiksmus tyčia, pripažįstama visiška materialinė atsakomybė.

DK reglamentuoja ne tik tai, kokiais atvejais darbuotojas privalo atlyginti materialinę žalą, bet ir materialinės atsakomybės ribas. Pagal DK 254 str. darbuotojas turi sumokėti už visą padarytą žalą, bet ne didesnę kaip trijų jo vidutinių mėnesinių darbo užmokesčių sumą, išskyrus atvejus, kai darbuotojas privalo atlyginti visą žalą. Taigi darbuotojo materialinę atsakomybę pagal nustatytas ribas galima skirstyti į ribotą ir visišką (neribotą).

Lyginant senąjį Darbo įstatymų kodeksą ir dabartinį darbo kodeksą pastebima, kad nebeliko pareigūnams padidėjusios ribotos materialinės atsakomybės. Už padarytą žalą jie atsako taip pat kaip eiliniai darbuotojai, tačiau žiūrint iš darbuotojų pozicijos tai nėra visiškai teisinga. Kai kurių kategorijų darbuotojų (pvz. valstybės tarnautojų, kariškių ir kt.) darbinį statusą reguliuoja specialūs teisės aktai (įstatymai, statutai ir pan.), kurie ir nustato tų darbuotojų materialinės atsakomybės išskirtines sąlygas, bet jos DK neapartiamos.²⁷

Kalbant apie ribotą materialinę atsakomybę reikia paminėti vieną išimtį, kai įmonės, jos struktūrinio padalinio vadovai ir kiti pareigūnai, dėl kurių kaltės kilo streikas arba kurie nevykdė ar uždelsė įvykdyti taikinimo komisijos (darbo arbitražo, trečiųjų teismo) sprendimą, atliko darbdaviui draudžiamus veiksmus paskelbus streiką, įstatymo nustatyta tvarka gali būti traukiami drausminėn atsakomybėn, jiems gali būti taikoma materialinė atsakomybė iki šešių mėnesių pareiginės algos dydžio, jeigu dėl jų kaltės darbdaviui buvo padaryta žala.²⁸

Taigi ribota darbuotojų materialinė atsakomybė paprastai taikoma (esant anksčiau minėtoms materialinės atsakomybės sąlygoms) visais atvejais, kai įstatymas nenumato kitokios rūšies atsakomybės (DK 254 str.). Visiška materialinė atsakomybė taikoma tik įstatymo tiesiogiai numatytais atvejais (DK 255 str.). Įsidėmėtina, kad taikant ribotą materialinę atsakomybę, jei žala ne didesnė nei įstatymo numatyta darbuotojo darbo užmokesčio dalis, atlyginama visa įmonei padaryta žala. Tačiau jei įmonės patirta žala

²⁶Macijauskienė R. Materialinės atsakomybės problemos darbo teisėje//Jurisprudencija, T.25(17), 2002, P.81-88.

²⁷Davidavičius H. Darbuotojų materialinė atsakomybė//Kauno diena, 2003-05-13, Nr.109 (16961)

²⁸Cit op.26.

didesnė nei tam tikra atlyginimo dalis, ji atlyginama ribotai, t. y. tam tikra žalos dalis lieka neatlyginta.

DK straipsnių analizė rodo, kad pagal šį ribotosios atsakomybės porūšį darbuotojas atsako tuomet, kai apskritai gali būti traukiamas materialinė atsakomybė (tenkinamos bendrosios ir specialiosios sąlygos) bei kai įstatymai nenumato didesnės materialinės atsakomybės. Akcentuojama, kad žalą darbuotojas padaro netyčia (neatsargiai). Šio dydžio materialinė atsakomybė gali būti taikoma bet kuriam įmonės darbuotojui, nebūtina sudarinėti jokių papildomų sutarčių. Svarbu ir tai, jog įstatymas neaptaria išsamaus (baigtinio) sąrašo, kai įmonės administracija gali taikyti aptariamą materialinės atsakomybės porūšį. Dėl šios priežasties trijų vidutinių mėnesinių uždarbių dydžio darbuotojų materialinė atsakomybė laikoma pagrindine. Tai kyla iš DK 254 str. – darbuotojas privalo atlyginti visą padarytą žalą, bet ne daugiau kaip jo trijų vidutinių mėnesinių darbo užmokesčių dydžio, išskyrus atvejus, numatytus DK 255 straipsnyje. Šiame straipsnyje įtvirtinta bendra norma, kad už turto netekimą ar jo vertės sumažėjimą, sugadinimą (sužalojimą), medžiagų pereikvojimą, netinkamą materialinių vertybių saugojimą, kitoki darbo tvarkos taisyklių, pareiginių ar kitų instrukcijų pažeidimą ir pan., kuomet atsirado materialinė žala (darbuotojų materialinės atsakomybės atvejai nurodyti DK 253 str.), taikoma minėto dydžio materialinė atsakomybė, jei įstatymai nenumato galimybės taikyti didesnę materialinę atsakomybę.

Tačiau jei tai padaroma tyčia, įmonė darbuotojui gali pritaikyti visišką materialinę atsakomybę, t. y. iš jo išieškoti visą patirtą žalą, net jeigu ji didesnė už darbuotojo tris vidutinius darbo užmokesčius (DK 255str. 1 p.). Šiuo atveju reikia akcentuoti, kad ribotoji materialinė atsakomybė gali peraugti į visišką. Kaip jau anksčiau minėta, tai priklauso nuo žalos padarymo būdo, kaltės formos (tyčia ar neatsargumas) ir kitų aplinkybių.

Iki 2003-01-01 materialinė darbuotojų atsakomybė buvo reglamentuojama Lietuvos Respublikos darbo įstatymų kodekso (toliau – DĮK) devintajame skirsnyje „Materialinė darbininkų ir tarnautojų atsakomybė“. Buvo nustatyta, kokiomis sąlygomis ir kokiose ribose darbuotojai materialiai atsako už žalą, jų padarytą įmonei, įstaigai, organizacijai, su kuriomis jie turi darbo santykius, ir jos atlyginimo tvarką.²⁹

Darbuotojai, kurie būdavo kalti dėl įmonei, įstaigai, organizacijai padarytos žalos, materialiai atsakydavo tik tuo atveju, kai padaryta tiesioginė tikra žala. Darbuotojas nebuvo materialiai atsakingas už žalą, kuri atsirado dėl normalios gamybinės ar ūkinės rizikos. Darbo

²⁹ Darbo įstatymų kodeksas, patvirtintas 1972-06-01 įstatymu. Valstybės žinios, 1972, Nr.18-137, 142 str.1 d.

teisėje moralinės žalos atlyginimas nebuvo numatomas - tai turėjo būti daroma pagal civilinius įstatymus. Problema šiuo atveju kildavo dėl atsakomybės šalių - darbuotojas moralinės žalos atlyginimo reikalauti galėjo, o darbdavys – ne. Darytina išvada, kad darbdavys tokiais atvejais turėjo vadovautis civiliniais įstatymais.

Materialinei darbuotojų atsakomybei atsirasti reikalingos sąlygos buvo apibrėžiamos įstatymo. Sąlygos išliko tokios pačios: žala, neteisėti veiksmai, priežastinis ryšys, už žalą atsakingo asmens kaltė. Kad atsakomybė atsirastų pagal darbo teisę buvo būtinos tos pačios dvi papildomos sąlygos - buvimas darbo santykiuose ir žala turi būti padaroma vykdant darbinės pareigas.

Paprastai materialinė atsakomybė buvo ribojama tam tikra darbuotojo uždarbio dalimi ir neturėjo viršyti viso padarytos žalos dydžio, išskyrus pilnutinės materialinės atsakomybės atvejus. Buvo negalima reikalauti, kad žala turėtų būti atlyginama nepriklausomai nuo to, ar darbuotojas traukiamas drausminėn, administracinėn arba baudžiamojon atsakomybėn už veiksma (neveikimą), kuriuo padaryta žala įmonei, įstaigai, organizacijai.

DĮK darbuotojų materialinė atsakomybė buvo skirstoma į ribotą ir pilnutinę.

Ribotoji materialinė atsakomybė buvo nustatyta:

- darbuotojams už medžiagų, pusfabrikačių, gaminių (produkcijos) sugadinimą arba sunaikinimą dėl nerūpestingumo, už įmonės, įstaigos, organizacijos išduotų darbuotojui naudotis įrankių, matavimo prietaisų, specialių drabužių ir kitų daiktų sugadinimą arba sunaikinimą dėl nerūpestingumo - dėl jų kaltės padarytos žalos dydžio, bet ne didesnė kaip jų vidutinis mėnesinis uždarbis;
- įmonių, įstaigų, organizacijų vadovams ir jų pavaduotojams, taip pat įmonių, įstaigų, organizacijų struktūrinių poskyrių vadovams ir jų pavaduotojams už žalą, padarytą įmonei, įstaigai, organizacijai tuo, kad per daug išmokėta pinigų, netinkamai buvo organizuota materialinių ar piniginių vertybių apskaita ir saugojimas, nesiiimta reikiamų priemonių užkirsti kelią prastovoms, blogos kokybės produkcijos gaminimui, materialinių ar piniginių vertybių grobimui, naikinimui bei gadinimui - padarytos dėl jų kaltės žalos dydžio, bet ne didesnė kaip jų vidutinis mėnesinis uždarbis;
- pareigūnams, kaltiems dėl neteisėto atleidimo iš darbo arba perkėlimo į kitą darbą.

DĮK darbuotojai materialiai atsako už visą dėl jų kaltės įmonei, įstaigai, organizacijai padarytą žalą šiais atvejais:

- kai tarp darbuotojo ir įmonės, įstaigos, organizacijos yra sudaryta rašytinė sutartis, kuria darbuotojas prisiima pilnutinę atsakomybę už neišsaugojimą turto ir kitų vertybių, kurios jam perduotos saugoti ar kitais tikslais;
- kai turtą ir kitas vertybes darbuotojas yra gavęs atsiskaitytinai pagal vienkartinį įgaliojimą arba pagal kitus vienkartinius dokumentus;
- kai žala padaryta darbuotojo veiksmais, kuriuose yra baudžiamaisiais įstatymais baudžiamų veikų požymių;
- kai žalą padarė darbuotojas, būdamas neblaivus;
- kai žala padaryta medžiagų, pusfabrikačių, gaminių (produkcijos) - taip pat jų gamybos procese - bei įmonės, įstaigos, organizacijos išduotų darbuotojui naudotis įrankių, matavimo prietaisų, specialių drabužių ir kitų daiktų trūkumu, tyčiniu sunaikinimu arba tyčiniu sugadinimu;
- kai sutinkamai su įstatymais darbuotojui yra nustatyta pilnutinė materialinė atsakomybė už žalą įmonei, įstaigai, organizacijai, padarytą einant darbines pareigas;
- kai žala padaryta neinant darbinių pareigų.³⁰ - čia nėra darbinių santykių, todėl tai turėtų būti priskirta civilinės teisės reguliavimo sferai. Tačiau LAT teigimu darbuotojo atsakomybė už darbdaviui padarytą žalą, jam neinant darbinių pareigų, reglamentuojama Darbo įstatymų kodekse, todėl tokiais atvejais kilęs ginčas dėl žalos atlyginimo sprendinamas pagal darbo teisės (specialiąsias), bet ne pagal civilinės teisės (bendrąsias) normas.

Rašytines sutartis dėl pilnutinės materialinės atsakomybės pagal iki 2003-01-01 galiojusį DĮK įmonė, įstaiga, organizacija galėjo sudaryti su darbuotojais (sukakusiais 18 metų amžiaus), einančiais pareigas arba atliekančiais darbus, tiesiogiai susijusius su perduotų jiems vertybių saugojimu, apdirbimu, pardavimu (išdavimu), pervežimu arba naudojimu gamybos procese, paliekant galimybę kolektyvinei materialinei atsakomybei. Kolektyvinę materialinę atsakomybę nustatydavo įmonės, įstaigos, organizacijos administracija, suderinusi su įmonės, įstaigos, organizacijos profsajungos komitetu. Rašytinė sutartis dėl kolektyvinės materialinės atsakomybės buvo sudaroma tarp įmonės, įstaigos, organizacijos ir visų kolektyvo narių.

³⁰Darbo įstatymų kodeksas, patvirtintas 1972-06-01 įstatymu. Valstybės žinios, 1972, Nr.18-137, 144 – 145 str.

Padaręs žalą darbininkas ar tarnautojas galėdavo savo noru atlyginti ją visą arba iš dalies. Įmonės, įstaigos, organizacijos administracijai sutinkant, darbuotojas turėjo galimybę perduoti padarytai žalai atlyginti lygiavertį turtą arba pataisyti sužalotąjį.

Ne didesnę kaip vidutinis mėnesinis uždarbis žalą darbininkai ir tarnautojai galėjo atlyginti įmonės, įstaigos, organizacijos administracijos patvarkymu, o įmonių, įstaigų, organizacijų vadovai ir jų pavaduotojai - aukštesniojo pagal pavaldumą organo patvarkymu, išskaitant iš darbuotojo darbo užmokesčio, kitais atvejais žala atlyginama, administracijai pareiškiant ieškinį rajono (miesto) teisme.

Pagal DĮK dėl kelių darbuotojų kaltės padarytos atlygintinos žalos dydis kiekvienam iš jų buvo nustatomas, atsižvelgiant į kaltės laipsnį, materialinės atsakomybės rūšį ir ribas. Teismas galėjo atsižvelgdamas į kaltės laipsnį, konkrečias aplinkybes ir materialinę darbuotojo padėtį, sumažinti atlygintinos žalos dydį, iškyrus atvejį, kai žala padaryta nusikaltimu, kurį darant buvo siekiama savanaudiško tikslo.

2. Bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės, išnagrinėtų 2000-2006 metais Kauno miesto apylinkės teisme, apžvalga

Europos valstybėse egzistuoja tam tikri bylų, kylančių iš darbo teisinių santykių, nagrinėjimo procedūriniai, specifinės teismo sudėties ypatumai, dažnai darbo bylų procesas yra išskiriamas į savarankišką teiseną, o bylos nagrinėjamos specializuotuose teismuose.³¹ Patys didžiausi visuomenės socialiniai partneriai – dabdaviai ir darbuotojai savo ginčais įtakoja visuomenės suinteresuotumą taikesniu, greitesniu ir kuo teisingesniu ginčo išsprendimu.

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) XX skyriuje relamentuojami bylų, kylančių iš darbo teisinių santykių, nagrinėjimo ypatumai. Kiek kitaip yra su valstybės tarnautojais – ginčą, kylantį iš valstybės tarnybos santykių, nagrinėja administraciniai teismai, remdamiesi Administracinių bylų teisenos įstatymu. Darbe nagrinėjamos Kauno miesto apylinkės teismo bylos, o Kauno miesto apylinkės teismas yra bendrosios kompetencijos, todėl bylos, kylančios iš valstybės tarnybos darbo teisinių santykių nebus nagrinėjamos.

Civilinių bylų kategorijų klasifikatoriuje bylos dėl darbo teisinių santykių priskiriamos kategorijai su skaičiumi „1“. Ši kategorija skirstoma į bylas dėl kolektyvinių darbo santykių ir bylas dėl individualių darbo santykių. Bylų dėl individualių darbo santykių kategorijos dalyje išskiriamos bylos dėl materialinės atsakomybės, žymimos „1.2.13“ kategorija. Pirmosios keturios šios kategorijos atšakos skirtos byloms dėl žalos, o padarytos darbuotojams, likusios – dėl žalos, padarytos darbdaviams. Būtent šiomis kategorijomis vadovaujantis palengvinamas bylų suradimas bylų programoje LITEKO, kuri ir yra pagrindinis visų Kauno miesto apylinkės teismo 2000 – 2006 išnagrinėtų bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės proceso eigos, nagrinėjimo rezultatų ir priimtų sprendimų šaltinis.

Kauno miesto apylinkės teismas yra vienintelis miesto apylinkės teismas Kaune. Teisme dirba 52 teisėjai. Teisme vyrauja praktika, kad atskirų kategorijų bylas nagrinėja tam tikri teisėjai, kurie labiau specializuojasi atitinkamoje srityje. Visas darbo bylas, tame tarpe ir bylas dėl darbuotojų materialinės atsakomybės taip pat nagrinėjo tik keletas teisėjų, o pastaruosiu metu – tik vienas. Kauno miesto apylinkės teisme išnagrinėtų civilinių bylų skaičius 2006 metais siekė 16095, o per 2000 – 2006 metus jų išnagrinėta daugiau nei 109

³¹ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė, Vilnius: Justitia, 2005, II tomas, P.219-220.

000. Bendrame išnagrinėtų civilinių bylų skaičiuje bylų dėl darbo teisinių santykių nėra daug – apie 3700, iš jų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės – truputį virš 40.³²

CPK 410 straipsnyje reglamentuojama, jog CPK XX skyriuje nustatyta tvarka nagrinėjami iš darbo teisinių santykių kylantys ginčai, išskyrus ginčus dėl žalos atlyginimo.³³ Ginčai dėl žalos atlyginimo yra nagrinėjami civiliniams ginčams nustatyta bendra tvarka. Praktiškai visos bylos dėl materialinės atsakomybės darbdaviui yra paremtos žalos atlyginimo reikalavimu, todėl bylos nagrinėjamos remiantis CPK nustatyta bendra tvarka ginčo bylų nagrinėjimo tvarka.

DK numato, jog darbdaviui padarytos žalos atlyginimo klausimas yra tiesiogiai nagrinėtinas teisme ir darbdaviui nereikia kreiptis į darbo ginčų komisiją. Tokia pati tvarka buvo numatyta ir iki 2003-01-01 senajame DĮK.

Darbdavio ieškinys dėl darbuotojo materialinės atsakomybės yra paduodamas pagal bendrojo teismo taisykles, kai tuo tarpu darbuotojui sudarytos didesnės galimybės pasirinkti bylos nagrinėjimo vietą – jie gali kreiptis į teismą tiek pagal bendrojo teismo taisykles, tiek pagal vietą, kurioje darbas yra, buvo ar turėjo būti dirbamas. Darbo bylos nėra teisingos vien apylinkės teismams, ieškinys, kurio reikalavimų suma didesnė nei vienas šimtas tūkstančių, turėtų būti pateikiamas atitinkamam apygardos teismui.³⁴

Civilinėje byloje Nr. 2-08399-717/2006 ieškovas pareiškė ieškinį atsakovui dėl žalos atlyginimo ir jo gyvenamąją vietą nurodė Kauno rajone. Žala atsirado dėl to, kad atsakovas dirbdamas darbą už kurį buvo pilnai materialiai atsakingas, padarė trūkumą, kurio dydis yra 19631,01 Lt. Ieškinį atsakyti priimti, nes ieškinys neteisingas Kauno miesto apylinkės teismui (CPK 137 straipsnio 2 dalies 2 punktas). Atsakovo gyvenamoji vieta yra Kauno rajone, todėl šis ieškinys turėtų būti paduodamas Kauno rajono apylinkės teismui – pagal atsakovo gyvenamąją vietą (CPK 29 straipsnis). Šiuo atveju teisingumas pagal ieškovo pasirinkimą negalėtų būti taikomas, nes žalos atlyginimo dėl susidariusio trūkumo nenumato CPK 30 straipsnis.³⁵

CPK 415 straipsnyje reglamentuojama, kad teismui nagrinėjimui darbo bylose rengiamasi parengiamajame teismo posėdyje.³⁶ Pasirengta byla nagrinėti teisme turėtų būti per 30 dienų nuo ieškinio padavimo dienos – reiškia, kad per 30 dienų turėtų būti gautas

³² Remiantis bylų programos „Liteko“ 2007-03-30 duomenimis.

³³ Civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002-02-28 įstatymu Nr. IX-743, Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340, 410 str. 2 d.

³⁴ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė, Vilnius: Justitia, 2005, II tomas, P.219-222

³⁵ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-08399-717/2006 (sprendimas neskelbtas).

³⁶ *Cit.op.34*

atsakovo atsiliepimas į ieškinį bei įvykti parengiamasis teismo posėdis. Remiantis Kauno miesto apylinkės teismo bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės praktika, stebima tendencija, jog šio reikalavimo dažnai nesilaikoma. Civilinėje byloje Nr.2-10591/05 (ieškovas UAB D., atsakovas R.B.) ieškinys teisme užregistruotas 2005-07-12, atsakovo atsiliepimas gautas 2005-09-07, o parengiamasis posėdis paskirtas 2005-10-19³⁷ – terminų pažeidimas atsirado dėl to, kad atsakovui ilgai nebuvo įteiktas ieškinio nuorašas, posėdį skirti anksčiau dėl teisėjo užimtumo buvo neįmanoma. Civilinėje byloje Nr. 2-591/06 (ieškovas UAB S., atsakovas J.L.) ieškinys užregistruotas 2005-07-20, 2005-10-19 paskirtas parengiamasis posėdis, į teismo posėdį pereita tik 2005-12-16, o sprendimas paskelbtas 2006-09-28.³⁸ Šiuo atveju parengiamasis posėdis paskirtas taip vėlai dėl teisėjo atostogų, o bylos nagrinėjimas užsitęsė dėl proceso dalyvių užimtumo. Paanalizavus iki 2003-01-01 nagrinėtas bylas (civilinė byla Nr. 2-1555/00, ieškovas UAB S., atsakovas I.A., civilinė byla Nr. 2-721/00, ieškovas AB A., atsakovas V.Š.) stebima analogiška situacija. Galima daryti išvadą, kad galiojančių teisės aktų įtaka bylų nagrinėjimo vilkinimui įtakos neturi, paprasčiausiai bylos vilkinamos pačių proceso dalyvių iniciatyva ar nekokybišku teisėjų darbo organizavimu, nepakankamu jų skaičiumi.

Įstatymas nenumato jokių ribojimų priimti sprendimą už akių, jei atsakovas nepateikia atsiliepimo į ieškinį, todėl Kauno miesto apylinkės teismo bylose dėl darbuotojų materialinės atsakomybės beveik pusėje tokių bylų priimamų sprendimų sudaro sprendimai už akių. 2005 metais priimti 7 sprendimai už akių, 2006-aisiais – 5.³⁹ Manytina, kad atsakovai nepateikia atsiliepimų į ieškinius dėl nepakankamo įstatymų išmanymo, dėl nesuvokimo, kad galima sumažinti priteistinos sumos dydį, įrodant dalį darbdavio kaltės dėl padarytos materialinės žalos.

Iki parengiamojo posėdžio teismas trūkstamus įrodymus gali išsireikalauti savo iniciatyva, tačiau Kauno miesto apylinkės teismo bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės praktikoje per 2000-2006 metus to nėra buvę - teismas išreikalauja tik šalių prašomus įrodymus. Be to, matydamas, kad ieškinys pareikštas netinkamam atsakovui, teismas turi teisę savo iniciatyva, neklausdamas ieškovo sutikimo, įtraukti į bylą antrą

³⁷ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla 2-10591/05 (sprendimas neskelbtas).

³⁸ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla 2-591/06 (sprendimas neskelbtas).

³⁹ Remiantis bylų programos „Liteko“ 2007-03-30 duomenimis.

atsakovą⁴⁰, tačiau Kauno miesto apylinkės teismo bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės praktikoje per 2000 - 2006 metus to taip pat nėra buvę.

Manoma, kad kiekvieno parengiamojo teismo posėdžio sudedamoji dalis turi būti ir taikinimo procedūra.⁴¹ Per 2000 - 2006 metus penkiose Kauno miesto apylinkės teismo bylose dėl darbuotojų materialinės atsakomybės buvo patvirtintos taikos sutartys (c/b Nr. 2-782/06, ieškovas UADB K., atsakovas N.P., c/b Nr. 2-10591/05, ieškovas UAB D., atsakovas R.B., c/b Nr. 2-10590/05, ieškovas AB D., atsakovas A.I., c/b Nr. 2-6248/05, ieškovas UAB A., atsakovas O.K., c/b Nr. 2-697/05, ieškovas UAB L., atsakovas F.D.). Daugiau kaip pusėje jų – trijose bylose taikos sutartis tarp ieškovo ir atsakovo teismo nutartimi patvirtinta po parengiamojo teismo posėdžio.

CPK numato, kad teismas turi papildomų teisių, nagrinėjant darbo bylas – jis, kaip jau minėta, gali savo iniciatyva rinkti reikalingus įrodymus, savo iniciatyva įtraukti į bylą antrą atsakovą bei peržengti pareiktų reikalavimų bylas. Bylose dėl darbuotojų materialinės atsakomybės teismas papildomomis teisėmis dažniausiai nesinaudoja. Teismas turi teisę taikyti CPK numatytas poveikio priemones nesąžiningai šaliai.

Byla turi būti išnagrinėta ne vėliau kaip per 30 d. nuo tos dienos, kuria baigta rengtis bylą nagrinėti teisme.⁴² Kauno miesto apylinkės teismo praktika bylose dėl darbuotojų materialinės atsakomybės kiek kitokia – tik bylos supaprastinto proceso tvarka priimant teismo įsakymą yra išnagrinėjamos greitai, bylų nagrinėjimas priimant sprendimus už akių ar preliminarinius sprendimus užtrunka iki 3 mėnesių, nors tokioms byloms minėtas reikalavimas netaikomas, kai tuo tarpu ginčo bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės nagrinėjimo terminas po bylos pasirengimo nagrinėti ją teisme trunka nuo 3 mėnesių iki 2 metų.⁴³ Tai gana didelė problema, nes toks delsimas pažeidžia šalių interesus – dabdavys negali plėtoti verslo, turi materialinių nuostolių, nesulaukdamas žalos atlyginimo, darbuotojas gali pakeisti turtinę padėtį, jei darbdavys neprašė taikyti laikinųjų apsaugos priemonių, išvykti iš šalies. Tik pastaruosiu metu stebima nagrinėjimo terminų trumpėjimo tendencija, konkrečiam teisėjui paskyrus nagrinėti bylas dėl ginčų, kylančių iš darbo teisinių santykių, tačiau konkrečias išvadas bus galima daryti tik po kelių metų.

⁴⁰ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė, Vilnius: Justitia, 2005, II tomas, P.219-225

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002-02-28 įstatymu Nr. IX-743, Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340 413 str.3 d.

⁴³ Remiantis bylų programos „Liteko“ 2007-03-30 duomenimis.

Tenka pastebėti, kad dėl ilgo bylų nagrinėjimo nėra kaltas tik Kauno miesto apylinkės teismas. Vienas tokių pavyzdžių - Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr.2-7878-615/2006. Šioje byloje ieškovas pareiškė ieškinį atsakovui dėl skolos ir nuostolių priteisimo, ieškinys teisėjo rezoliucija buvo priimtas. Atsakovui buvo siunčiami ieškinio ir jo priedų nuorašai, teismo pranešimas. Procesinių dokumentų atsakovui įteikti nepavyko, kadangi atsakovas ieškovo ieškinyje nurodytu adresu nerastas, nes buvo ne Lietuvoje. Ieškovas ieškiniu buvo pareiškęs prašymą atsakovui nepavykus įteikti procesinių dokumentų leisti juos įteikti viešo paskelbimo spaudoje būdu. Teismas 2006 m. birželio 29 d. nutartimi tenkino ieškovo prašymą ir pasiūlė ieškovui savo lėšomis vietos (Kauno miesto) laikraštyje ir viename iš pagrindinių Lietuvos Respublikos dienraščių iki 2006 m. liepos 17 d. paskelbti Civilinio proceso kodekso 130 str. reikalavimus atitinkantį pranešimą apie procesinių dokumentų įteikimą atsakovui. Ieškovas iki 2006 m. liepos 17 d. teismui nepateikė jokių dokumentų, patvirtinančių procesinių dokumentų įteikimą atsakovui viešo paskelbimo spaudoje būdu, todėl teismas 2006 m. rugpjūčio 22 d. raštu ieškovui pasiūlė iki 2006 m. rugsėjo 04 d. pateikti teismui rašytinius įrodymus, patvirtinančius kad ieškovas įvykdė teismo nutartį. Teismas ieškovui taip pat išaiškino, kad priešingu atveju ieškovo procesinis neveikimas (Civilinio proceso kodekso 7 str. 2 d.) teismo bus prilygintas ieškovo ieškinio atsiėmimui (Civilinio proceso kodekso 3 str. 1 d., 6 d.), ir ieškinys teismo nutartimi bus paliktas nenagrinėtas (Civilinio proceso kodekso 139 str.). Ieškovas iki 2006 m. rugsėjo 11 d. teismui vėl nepateikė jokių dokumentų, patvirtinančių procesinių dokumentų įteikimą atsakovui viešo paskelbimo spaudoje būdu. Ieškovas per daugiau negu dviejų mėnesių laikotarpį teismui taip pat nepateikė prašymo dėl procesinių dokumentų įteikimo atsakovui kitu būdu, bei jokių kitų pareiškimų ar prašymų.

Vadovaujantis teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principais ir taikant įstatymo analogiją, aukščiau nurodyti Civilinio proceso kodekso 7 str. 2 d. jam suponuotas pareigas tiesiogiai pažeidžiantys ieškovo veiksmai - ieškovui pačiam prašius procesinius dokumentus atsakovui įteikti viešo paskelbimo spaudoje būdu, nepateikimas per daugiau negu dviejų mėnesių laikotarpį teismui jokių tokių įteikimą patvirtinančių dokumentų, bei nepateikimas teismui prašymo dėl procesinių dokumentų įteikimo atsakovui kitu būdu, bei jokių kitų pareiškimų ar prašymų nepateikimas, ir neinformavimas teismo apie tokių dokumentų

nepateikimo priežastis, prilygintinas ieškinio atsiėmimui, todėl ieškovo ieškiny s paliktinas nenagrinėtu.⁴⁴

Toliau pateiksiu išsamesnę bylų statistinę analizę, remdamasi bylų programos LITEKO duomenimis. Savo darbe nagrinėsiu 19 bylų, iš viso Kauno miesto apylinkės teisme 2000-2006 dėl darbuotojų materialinės atsakomybės buvo išnagrinėta 42 bylos, tačiau kai kurių iš jų ieškiniai buvo palikti nenagrinėti (c/b Nr. 2-10592/05, ieškovas UAB D., atsakovas R.K.), neteisingi Kauno miesto apylinkės teismui (c/b Nr. 2-6300/05, ieškovas UAB D., atsakovas P.Š.), grąžinti laiku nepašalinus ieškinio trūkumų (c/b Nr. 2-2666/01, ieškovas UAB K., atsakovai A.J., A.B., c/b Nr. 2-6686/05, ieškovas UAB K., atsakovas J.G. ir dar keletas bylų). Beveik dešimt bylų baigtos priimant teismo įsakymą (c/b Nr. L2-13294/05, kreditorius UAB D., skolininkas R.J., c/b Nr. L2-6251/05, kreditorius UAB A., skolininkas G.Š., c/b Nr. L2-4171/06, kreditorius UAB A., skolininkas D.S.), daugiau kaip dešimt baigtos priėmus sprendimą už akių atsakovui nepareiškus atsiliepmo į ieškinį arba neatvykus į teismo posėdį (c/b Nr. 2-1723/05, ieškovas UAB V., atsakovas A.V., c/b Nr. 2-8756/06, ieškovas UAB B., atsakovas A.P., keletas bylų nagrinėta dokumentinio proceso tvarka, priimant preliminarų sprendimą (c/b Nr. 2-16499/06, ieškovas UAB S., atsakovas V.D., c/b Nr. 2-5582/05, ieškovas UAB E., atsakovai A.A., Z.K.). Per 2000-2006 metus penkiose Kauno miesto apylinkės teismo bylose dėl darbuotojų materialinės atsakomybės buvo patvirtintos taikos sutartys (c/b Nr. 2-782/06, ieškovas UADB K., atsakovas N.P., c/b Nr. 2-10591/05, ieškovas UAB D., atsakovas R.B., c/b Nr. 2-10590/05, ieškovas UAB D., atsakovas A.I., c/b Nr. 2-6248/05, ieškovas UAB A., atsakovas O.K., c/b Nr. 2-697/05, ieškovas UAB L., atsakovas F.D.), beveik dešimt bylų baigtos įprasta ginčo proceso tvarka, priimant sprendimus (c/b Nr. 2-721/00, ieškovas AB A., atsakovas V.Š., c/b Nr. 2-1555/00, ieškovas UAB S., atsakovas I.A., c/b Nr. 2-2829/01, ieškovas E.Č. II, atsakovas A.D., c/b Nr. 2-394/04, ieškovas UAB T., atsakovas S.P., c/b Nr. 2-8023/05, ieškovas UAB A., atsakovas R.R., c/b Nr.2-591/06, ieškovas UAB S., atsakovas J.L.).⁴⁵

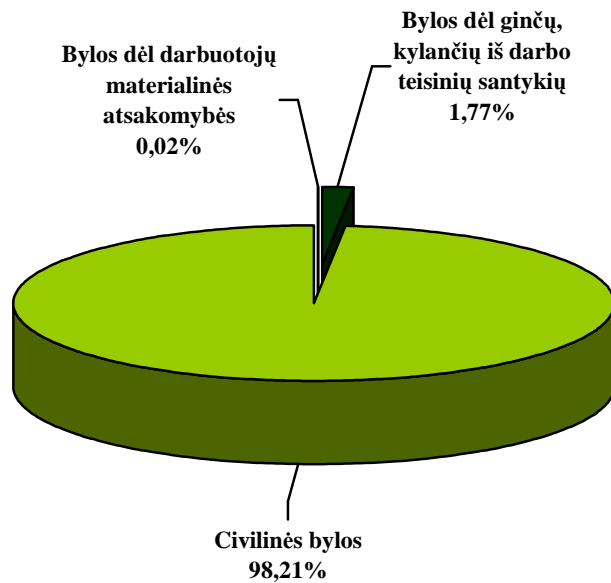
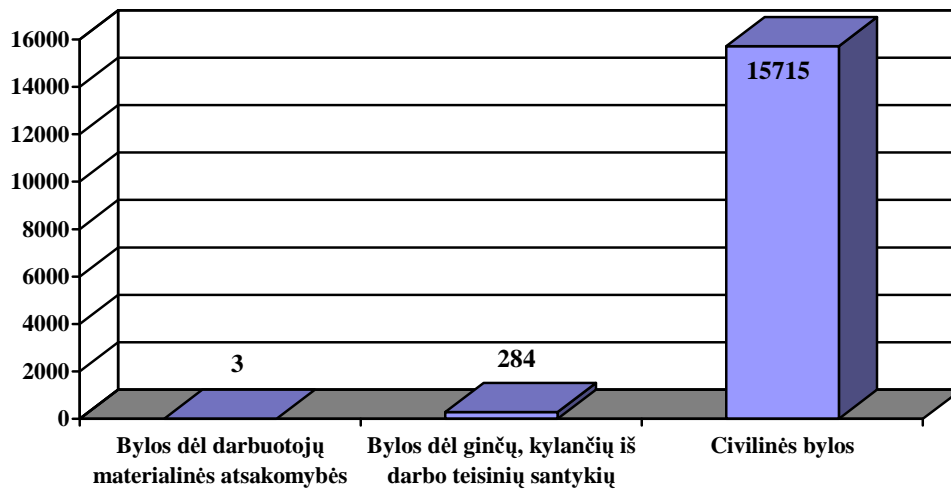
Galima daryti išvadą, jog bylos dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo darbo teisę pasižymi dažnai sudaromomis taikos sutartimis, kadangi šalys ieško kompromiso, eina į derybas, linkusios daryti abipuses nuolaidas.⁴⁶

⁴⁴ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr.2- 7878-615/2006 (sprendimas neskelbtas).

⁴⁵ Remiantis bylų programos „Liteko“ 2007-03-30 duomenimis.

⁴⁶ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-6248/05 (sprendimas neskelbtas).

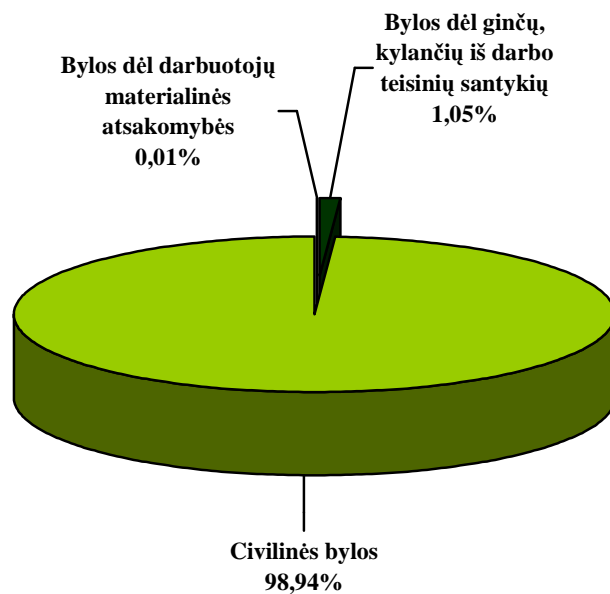
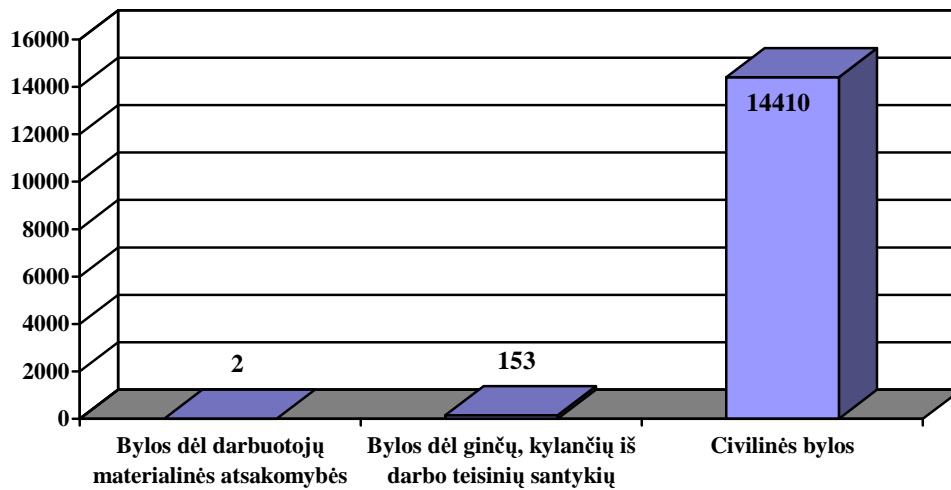
2000 metais išnagrinėtų bylų statistinė analizė

1 pav. Kauno miesto apylinkės teismo 2000 metais išnagrinėtų bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę statistinė analizė

2000 metais Kauno miesto apylinkės teisme buvo išnagrinėta viena byla dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę, dvi perkeltos į 2001 metus. Daugiausia bylų, kylančių iš darbo teisinių santykių, išnagrinėta dėl darbo užmokesčio išieškojimo.

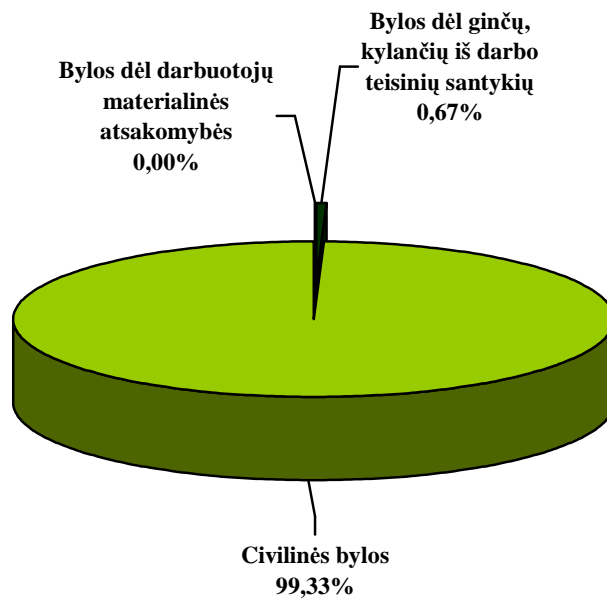
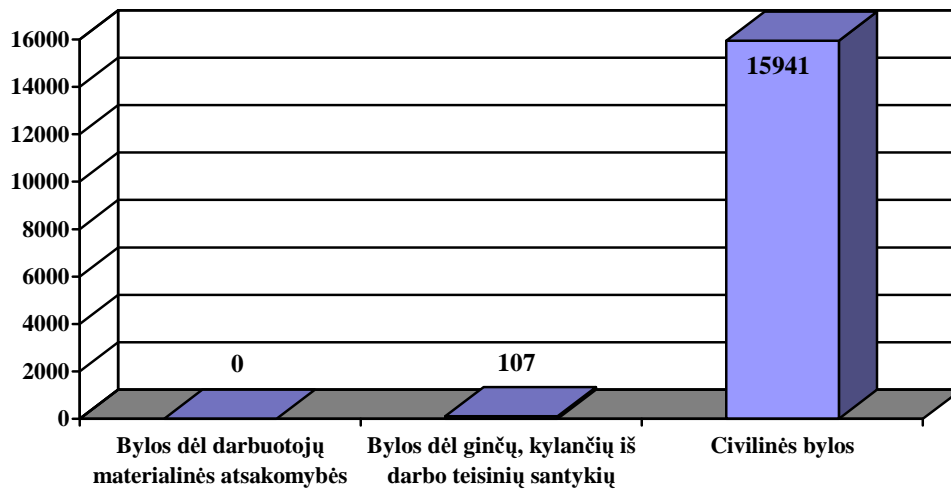
2001 metais išnagrinėtų bylų statistinė analizė

2 pav. Kauno miesto apylinkės teismo 2001 metais išnagrinėtų bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę statistinė analizė

2001 metais Kauno miesto apylinkės teisme buvo išnagrinėtos dvi bylos dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę – vienas ieškiny s paliktas nenagrinėtas, kitas patenkintas iš dalies. Daugiausia bylų, kylančių iš darbo teisinių santykių, išnagrinėta dėl darbo užmokesčio išieškojimo, kaip ir 2000 – aisiais metais.

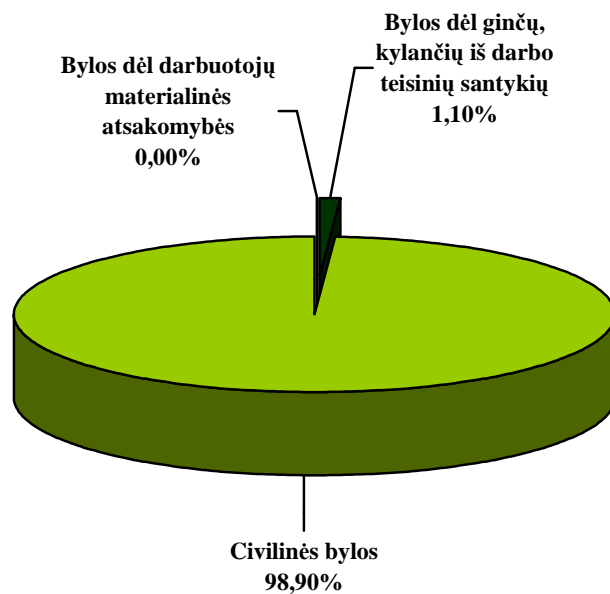
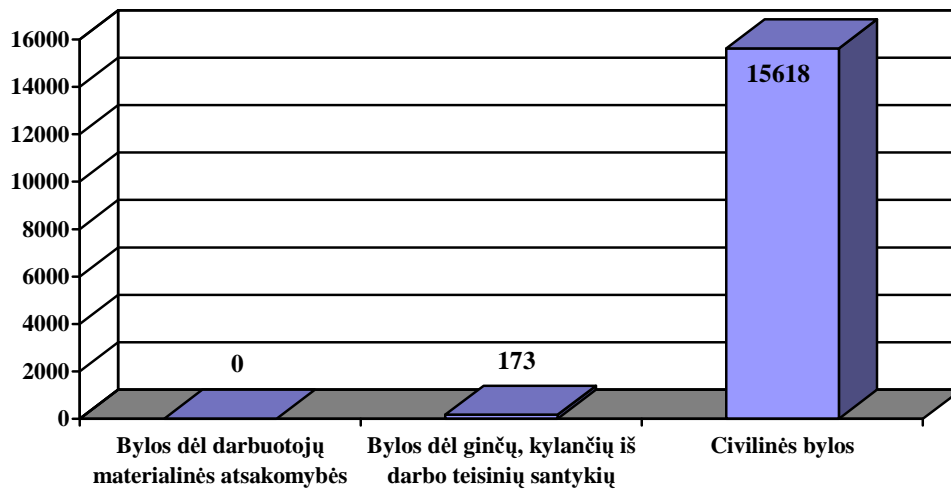
2002 metais išnagrinėtų bylų statistinė analizė

3 pav. Kauno miesto apylinkės teismo 2002 metais išnagrinėtų bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę statistinė analizė

2002 metais Kauno miesto apylinkės teisme nebuvo išnagrinėtos nei vienos bylos dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę. Daugiausia bylų, kylančių iš darbo teisinių santykių, išnagrinėta dėl darbo užmokesčio išieškojimo, kaip ir 2000, 2001 metais.

2003 metais išnagrinėtų bylų statistinė analizė

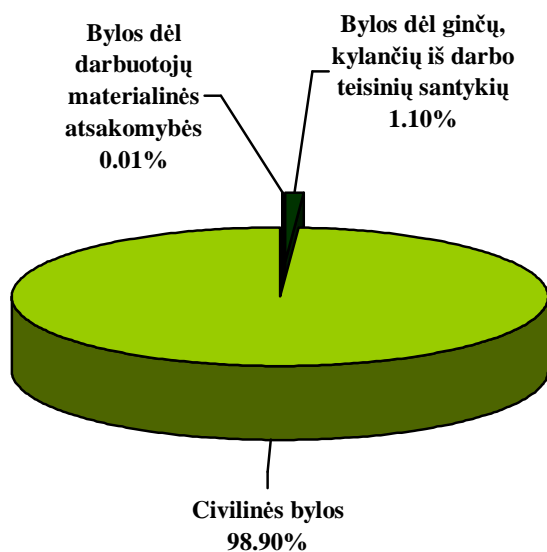
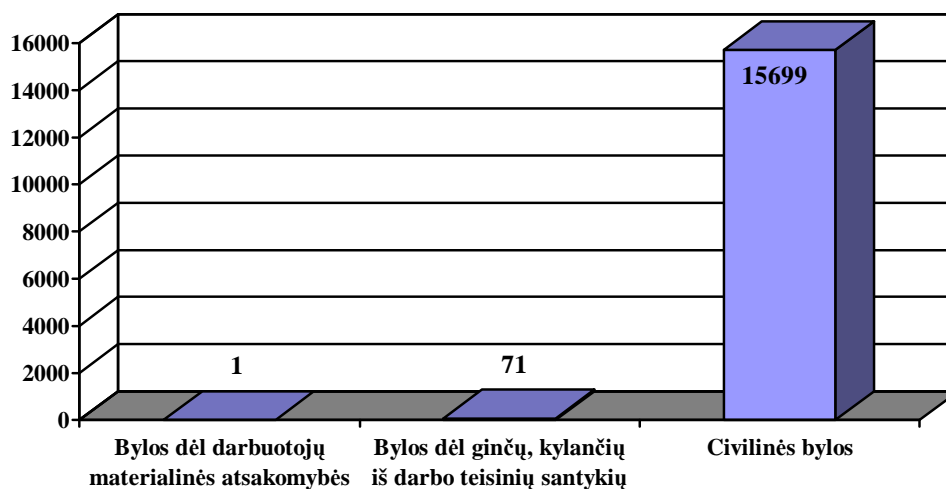

4 pav. Kauno miesto apylinkės teismo 2003 metais išnagrinėtų bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę statistinė analizė

2003 metais Kauno miesto apylinkės teisme nebuvo išnagrinėtos nei vienos bylos dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę. Daugiausia bylų, kylančių iš darbo teisinių santykių, išnagrinėta dėl darbo užmokesčio išieškojimo, kaip ir 2000 - 2002 metais.

Įsigaliojo naujasis DK – bylų skaičius dėl ginčų, kylančių iš darbo teisinių santykių, padidėjo.

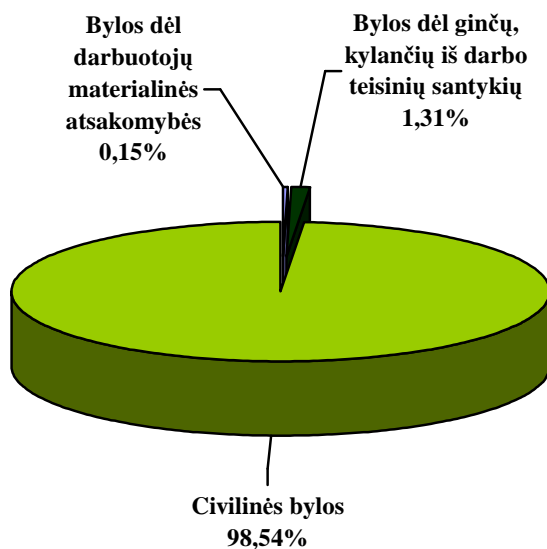
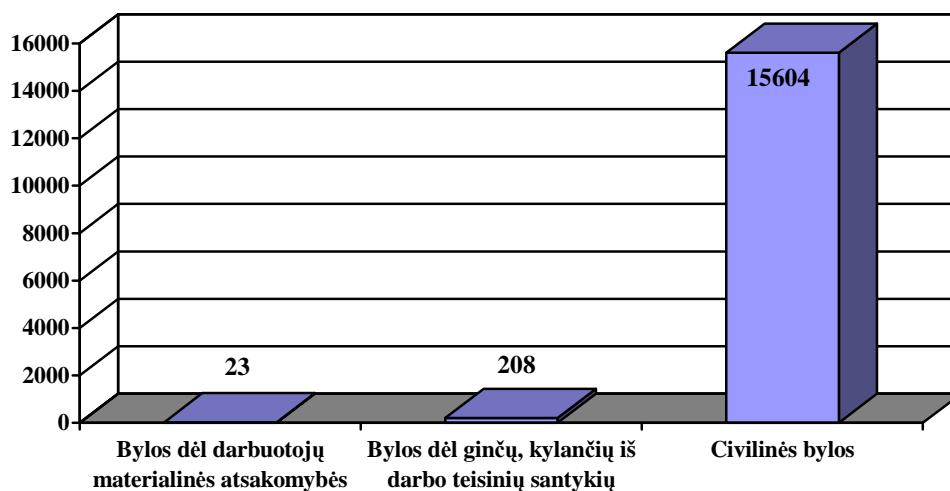
2004 metais išnagrinėtų bylų statistinė analizė

5 pav. Kauno miesto apylinkės teismo 2004 metais išnagrinėtų bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę statistinė analizė

2004 metais Kauno miesto apylinkės teisme buvo išnagrinėta viena byla dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę – ieškinyi netenkintas. Bylų skaičius dėl ginčų, kylančių iš darbo teisinių santykių, ženkliai sumažėjo.

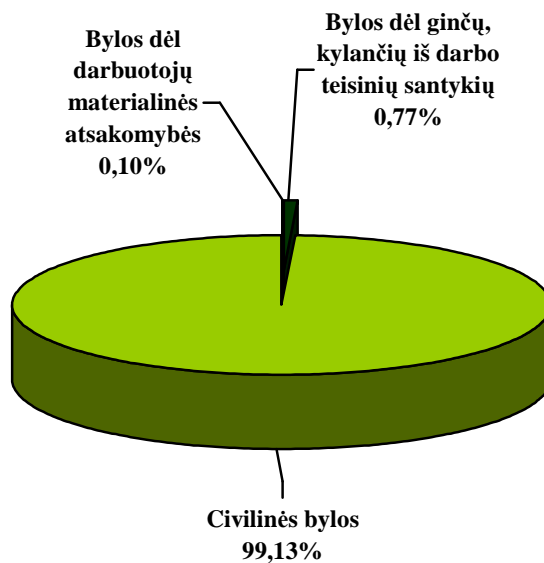
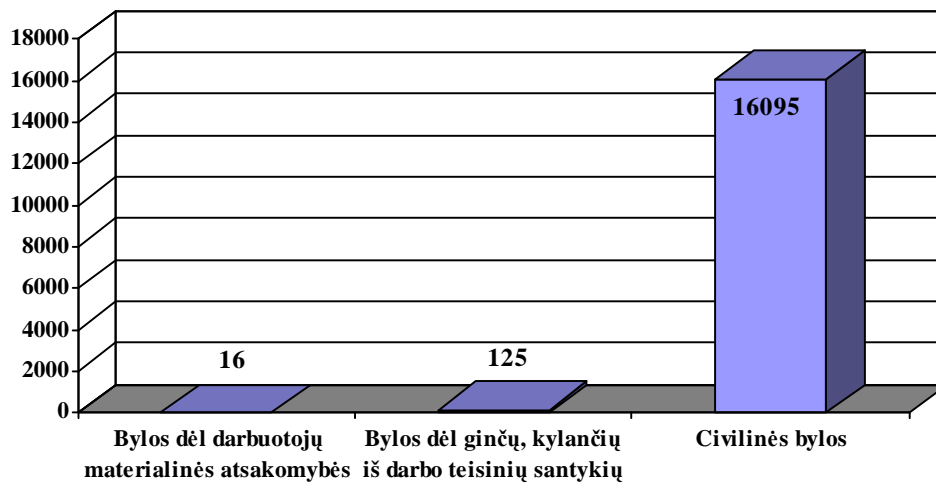
2005 metais išnagrinėtų bylų statistinė analizė

6 pav. Kauno miesto apylinkės teismo 2005 metais išnagrinėtų bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę statistinė analizė

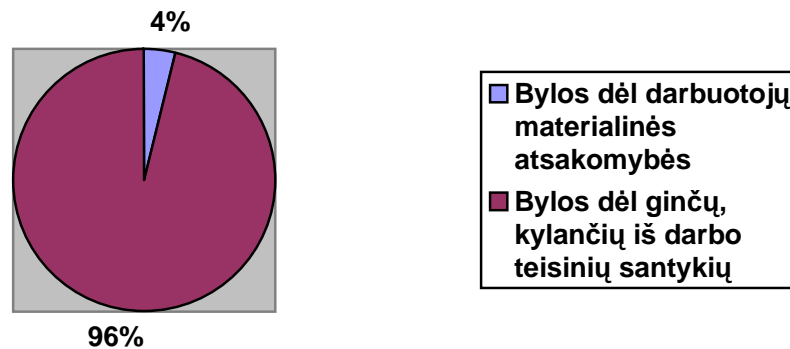
2005 metais Kauno miesto apylinkės teisme buvo išnagrinėtos 23 bylos dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę – iš dalies ar visiškai patenkinta 11 ieškinių, priimti 2 teismo įsakymai, patvirtintos 2 taikos sutartys, 5 ieškiniai palikti nenagrinėti, 4 bylos nutrauktos. Bylų skaičius dėl ginčų, kylančių iš darbo teisinių santykių, tame tarpe ir dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę, ženkliai išaugo.

2006 metais išnagrinėtų bylų statistinė analizė

7 pav. Kauno miesto apylinkės teismo 2006 metais išnagrinėtų bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę statistinė analizė

2006 metais Kauno miesto apylinkės teisme buvo išnagrinėta 16 bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę – iš dalies ar visiškai patenkinti 8 ieškiniai, priimtas 1 teismo įsakymas, patvirtinta 1 taikos sutartis, 6 ieškiniai palikti nenagrinėti. Bylų skaičius dėl ginčų, kylančių iš darbo teisinių santykių, tame tarpe ir dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę, stabilizavosi, o lyginant su 2000 – 2004 metais bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę skaičius ženkliai išaugo.

8 pav. Kauno miesto apylinkės teismo 2000 - 2006 metais išnagrinėtų bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę bendrame bylų, kylančių dėl ginčų iš darbo teisinių santykių skaičiuje, procentinė išraiška

Analizuojant Kauno miesto apylinkės teismo 2000 - 2006 metais išnagrinėtų bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę skaičių bendrame bylų, kylančių dėl ginčų iš darbo teisinių santykių skaičiuje, galime daryti išvadą, kad bylos dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę sudaro nedidelę dalį (4 bylos iš 100). Iki 2005 metų bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę skaičius buvo labai nedidelis. Galima manyti, kad darbdaviai vengdavo kreiptis į teismą dėl materialinės žalos atlyginimo dėl nedidelės žalos, įstatymų nežinojimo ar kitų priežasčių (paties darbdavio aplaidumas, inventorizacijos taisyklių nepaisymas ir pan.). Nuo 2005 metų stebimas ženklus bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės skaičiaus augimas. Tik praėjus dviems metams po naujojo DK įsigaliojimo darbdaviai ryžosi dažniau kreiptis į teismą gindami savo pažeistas teises. Tai galėjo įtakoti teismuose vis dažniau taikoma supaprastinto bylų proceso praktika, didesnis darbdavių teisinis išprusimas, darbdaviui padarytos materialinės žalos masto augimas.

Iki 2005 metų teismai savo darbe naudojo senąją LITEKO bylų programą, kuri buvo pakankamai sunkiai įdiegta, daugelis darbuotojų nemokėjo su ja dirbti. Iki 2005 metų Kauno miesto apylinkės teisme nebuvo asmens, atsakingo už bylų kategorijų įrašymą į bylų programą LITEKO, todėl neatmetama versija, kad dalis bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės buvo priskirtos kategorijai „kitos ieškininės bylos“. Nuo 2005 metų Kauno miesto apylinkės teismo darbas buvo perorganizuotas ir bylų kategorijas į bylų programą privalėjo įrašyti teisėjų padėjėjai, o šiuo metu yra už tai atsakingas darbuotojas, parengiantis

civilinių bylų viršelius. Todėl galima teigti, kad bylų programoje LITEKO nėra atžymėtos visos 2000 – 2004 metų bylos dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę, todėl jų skaičius tiek daug bylų nagrinėjančiame teisme yra stebėtinai mažas. Apmaudu, kad dėl teismo darbo organizavimo trūkumų negalima nustatyti realaus bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės skaičiaus 2000 – 2004 metais.

3. Bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės, išnagrinėtų 2000-2006 metais Kauno miesto apylinkės teisme, analizė pagal sąlygas materialinei atsakomybei kilti

Materialinės atsakomybės sąlygos yra reglamentuotos LR darbo kodekso 246 straipsnyje:

- padaroma žala;
- žala padaroma neteisėta veika;
- yra priežastinis ryšys tarp neteisėtos veikos ir žalos atsiradimo;
- yra pažeidėjo kaltė;
- pažeidėjas ir nukentėjusioji šalis teisės pažeidimo metu buvo susiję darbo santykiais;
- žalos atsiradimas yra susijęs su darbo veikla.⁴⁷

Išvardintos aplinkybės yra tam tikri teisės pažeidimo elementai, nuo kurių priklauso darbdavio ir darbuotojo materialinės atsakomybės atsiradimas ir galimybė ją įgyvendinti. Darbuotojo materialinė atsakomybė atsiranda tik tuo atveju, kai visos šešios materialinės atsakomybės sąlygos buvo kartu padarant pažeidimą. Šios sąlygos yra ne tik susijusios, bet ir turi įtakos vertinant kitas sąlygas arba net yra viena kitos egzistavimo prielaida. Iš jų pirmosios keturios sąlygos būdingos bet kokiai atsakomybei (civilinei, administracinei ir kt.), o dvi paskutiniosios – tik materialinei atsakomybei pagal darbo teisę.

Specialiosios sąlygos - žalos padarymo metu darbuotojas privalo palaikyti teisinį darbo santykį su ta organizacija, kuriai yra padaryta žala, t. y. su nukentėjusia šalimi bei žala turi būti padaryta vykdant (einant) darbinės pareigas lemia pagrindinius įstatymų nustatytus žalos atlyginimo pagal civilinę ir darbo teisę ypatumus. Šios dvi atsakomybės rūšys skiriasi atsakomybės dydžiu, kaltės nustatymo ir žalos atlyginimo tvarka.⁴⁸

Kauno miesto apylinkės teismo civilinėje byloje Nr. 2-8023-375/2005 ieškovo ieškinys buvo atmestas dėl to, kad nebuvo materialinės atsakomybės sąlygų visumos. Ieškovas prašė priteisti iš atsakovo 33371 Lt žalos atlyginimo. Nuo 2005-02-04 atsakovas buvo priimtas pas ieškovą į darbą tarptautinių pervežimų vairuotoju. Tą pačią dieną su juo buvo pasirašyta sutartis dėl visiškos materialinės atsakomybės, jis buvo paskirtas atsakingu už automobilį, puspriekabę ir jų techninį stovį. Atsakovas 2005-02-10 sužinojo, kad

⁴⁷ Darbo kodeksas, patvirtintas 2002-06-04 įstatymu Nr. IX-926. Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2569.

⁴⁸ Pranckevičius A. Kai kurios darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę problemos//Mokslo darbai. Teisė, Nr. 33(2), 1999, P. 51-57.

Lenkijoje atsakovo vairuojamas automobilis nuvažiavo nuo kelio į griovį. Atsakovas paliko transporto priemonę Lenkijoje ir grįžo namo. 2005-02-14 įsakymu atsakovas iš darbo buvo atleistas. Visų pirma teismas ėmėsi nustatyti ar yra visos materialinės atsakomybės sąlygos, reglamentuotos DK 246 str., t.y. šalims teisės pažeidimo metu esant darbo santykiuose ir žalai atsiradus dėl darbo veiklos būtina, kad būtų ir keturios bendrosios atsakomybės sąlygos.

Byloje pateiktos Kauno nepriklausomų autoekspertų biuro ataskaitos įrodo, kad dėl autoįvykio Lenkijoje atsakovo vairuota transporto priemonė buvo apgadinta ir dėl to ieškovas patyrė žymią žalą. Žala laikytina ir išlaidos transporto priemonei iš autoįvykio vietos pašalinti bei autoekspertų išvados pateikimas. Darytina išvada, kad prašomos priteisti žalos dydis yra pagrįstas leistiniais įrodymais.

Veika laikoma neteisėta, kai asmuo pažeidžia pareigą, numatytą teisės normose. Ieškovas atsakovo neteisėtus veiksmus sieja su tuo, kad atsakovas, pasirašęs visiškos materialinės atsakomybės sutartį ir tokiu būdu įsipareigojęs tausoti jam perduotas materialines vertybes, po autoįvykio paliko automobilį su priekaba ir parvažiavo namo. Konstatuotina, kad šiuo aspektu atsakovas iš tiesų nevykdė savo teisinės pareigos saugoti ieškovo jam patikėtą transporto priemonę.

Ieškovo pareiga yra įrodyti ne tik padarytos žalos faktą, bet ir priežastinį ryšį tarp atsakovo neteisėtos veikos ir atsiradusios žalos. Tačiau nagrinėtiniu atveju žala transporto priemonei, o tuo pačiu ir ieškovui, atsirado autoįvykio pasekoje (automobiliui nuslydus), bet ne dėl to, kad automobilis buvo atsakovo paliktas ir nesaugomas. Byloje nėra jokių įrodymų, kad nesaugomas automobilis būtų buvęs išplėštas ar kitokiu būdu apgadintas, todėl darytina išvada, kad nėra vienos iš būtinų sąlygų atsakovo materialinei atsakomybei atsirasti – priežastinio ryšio tarp atsiradusios žalos ir to, kad atsakovas po autoįvykio nesaugojo automobilio ir parvyko namo.

Padarę žalą asmenys ją privalo atlyginti tik tuo atveju, jei jie kalti dėl žalos atsiradimo. Byloje nėra jokių duomenų, įrodančio atsakovo kaltę dėl autoįvykio, t.y. kad atsakovas dėl avarijos būtų trauktas administracinėn ar baudžiamojon atsakomybėn. Atkreiptinas dėmesys, kad civilinėje byloje dėl žalos atlyginimo kaltę galima įrodinėti visomis CPK 117 str. numatytomis įrodinėjimo priemonėmis, ne tik faktais, nustatytais įsiteisėjusiu teismo sprendimu administracinės teisenos byloje, pareigūno nutarimu administracinės teisės pažeidimo byloje ir medžiagoje dėl eismo įvykio tyrimo baudžiamojo proceso tvarka. Ieškovas byloje nepateikė jokių duomenų ar įrodymų, pagrindžiančių atsakovo

kalnę dėl autoįvykio. Tai reiškia, kad nėra dar vienos sąlygos, įtakojančios materialinės atsakomybės atsakovui atsiradimą – kaltės.⁴⁹

Taigi, šioje byloje ieškinyje atmetas, kadangi trūko dviejų materialinės atsakomybės sąlygų. Kiekviena iš sąlygų yra svarbi bei būtina, todėl reikalinga įrodyti esant jas visas, norint teisiniu keliu prisiteisti žalos atlyginimą. Minėtos bylos sprendimas galėtų būti pavyzdinis Kauno miesto apylinkės teismo sprendimas bylose dėl darbuotojų materialinės atsakomybės, kadangi išskirtos materialinės atsakomybės sąlygos, jos grindžiamos įrodymais, sprendimas aiškus tiek eiliniam piliečiui, tiek išprususiam teisininkui. Deja, dauguma teismo sprendimų yra trumpi, nekonkretūs, neargumentuoti ir juos nagrinėti yra pakankamai sunku.

⁴⁹ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-8023-375/2005 (sprendimas neskelbtas).

3.1. Žala

Viena iš materialinės atsakomybės sąlygų yra tai, kad nukentėjusiajai šaliai yra padaryta žala. Žala gali būti turtinė ir neturtinė. Padaryta turtinė žala dažniausiai yra dvejopa - tikroji tiesioginė žala ir negautos sumos, kurias nukentėjusi šalis būtų gavusi, jei pažeidėjas būtų tinkamai įvykdęs savo darbo pareigas. Darbuotojų materialinė atsakomybė paprastai atsiranda dėl tikrosios tiesioginės žalos padarymo. Tiesiogine žala laikomas turto netekimas, sužalojimas, išlaidos, turėtos atkuriant turtą ar įsigyjant naują, ir pan. Nors ir nedažnai, tačiau galimi atvejai, kai dėl darbuotojo veiksmų, be padarytos tiesioginės žalos, darbdavys praranda tam tikras pajamų sumas, kurias pažeidėjas taip pat turi atlyginti.

Kiekviename ieškinyje ar pareiškime, pateiktame Kauno miesto apylinkės teisme per 2000 – 2006 metus, ieškovas ar kreditorius nurodo jam darbuotojo padarytos žalos faktą, dydį ir prašo ją priteisti. Atrodytų, jog žalą darbdavys vertintų lyg vienintelę sąlygą, kuri įrodo esant darbuotojo materialinę atsakomybę, kitų sąlygų jis net nemini savo prašyme teismui, tačiau tai tik rodo darbuotojo neišprusimą darbo įstatymų srityje. Tenka pastebėti, kad ir teismas, priimdamas sprendimą dažnai neanalizuoja visų materialinės atsakomybės sąlygų, remiasi tik viena jų – žala, kitas sąlygas teismas pastebi esant pateiktuose įrodymuose, tačiau jų analizavimo, tyrimo ir priskyrimo tam tikrai materialinės atsakomybės sąlygai Kauno miesto apylinkės teismo sprendimuose rasti beveik neįmanoma.

Kauno miesto apylinkės teismo civilinėje byloje 2-534-454/2006 ieškovas prašė priteisti iš atsakovo 37926 Lt. žalos atlyginimo. Su atsakovu buvo sudaryta individualios pilnutinės materialinės atsakomybės sutartis Nr.1, pagal kurios 1.2 p., kurios punktą išipareigojo imtis priemonių, užtikrinančių vertybių saugumą. Sutinkamai su pareiginės instrukcijos 4.2 p. atsakovas atsako už materialinių vertybių apskaitą, o su 4.3 p. už žalą, padarytą įmonei dėl savo kaltės ar neatsargumo, o sutinkamai su instrukcijos 4.10 p. atsakovas atsako už jam patikėtų materialinių vertybių saugojimą. Nustatytas trūkumas įrodo, kad atsakovas būdamas materialiai atsakingas nesaugojo materialinių vertybių, todėl iš atsakovo priteistina žala. Žalos priteisimo pagrindas yra darbo kodekso 245 str., 253 str. 1 d., 5 p., kuris nustato, kad darbuotojas privalo atlyginti žalą atsiradusią dėl netinkamo materialinių vertybių saugojimo bei 6 p. dėl netinkamos materialinių vertybių apskaitos. Be to, sutinkamai su LR DK 257 str. žalos dydį sudaro 27699,51 Lt. tiesioginiai nuostoliai bei negautos pajamos 10226,49 Lt., ką sudaro skirtumas tarp įsigijimo kainos ir pardavimo. Todėl iš atsakovo ieškovui priteistina 37926,00 Lt. Atsakovui buvo nesuprantami ieškovo

reikalavimai dėl negautų pajamų. Negautas pajamas ieškovas nurodė kaip susidariusį skirtumą tarp įsigijimo ir pardavimo kainų. Teismas nusprendė, kad šioje dalyje reikalavimas netenkintinas, nes neatitinka CK 6.249 str. nuostatų. Iš ieškovo pateiktų dokumentų buvo matyti, kad gaunama „DKO“ markės akmens anglis buvo gaunama įvairiomis kainomis. Ieškovas nebuvo pateikęs detalių paskaičiavimų, iš kurių būtų matyti kiek konkrečiai ir iš kurio gavimo akmens anglies susidarė negautos pajamos, o tik nurodė bendrą skirtumą tarp įsigijimo ir pardavimo kainų. Laikytina, kad šis reikalavimas neįrodytas, todėl netenkintinas.⁵⁰ Sprendimas buvo apskųstas apeliacinės instancijos teismui.

Apeliacinės instancijos teismas konstatavo, kad, nustačius, jog su atsakovu sudaryta visiškos materialinės atsakomybės sutartis, jo kaltė dėl patiktų materialinių vertybių praradimo yra preziumuojama, t. y. atsakovas laikomas kaltu, kol neįrodo priešingai. Atsakovas nepateikė įrodymų, pagrindžiančių jo nekaltumą, todėl pirmosios instancijos teismas pagrįstai nusprendė, kad atsakovas yra atsakingas už nustatytą trūkumą ir privalo atlyginti padarytą žalą. Naikindama pirmosios instancijos teismo sprendimą, kolegija sprendė, kad teismas netinkamai taikė materialinės teisės normas (DK 257 straipsnis) bei vertino įrodymus (CPK 185 straipsnis) dėl atlygintinos žalos dydžio. DK 257 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad atlygintinos žalos dydį sudaro tiesioginiai nuostoliai ir negautos pajamos. Pirmosios instancijos teismas priteisė ieškovui tik tiesioginius nuostolius (akmens anglies DKO vertę įsigijimo kaina), atmesdamas ieškinio dalį dėl negautų pajamų (kainos skirtumo tarp įsigijimo ir pardavimo kainos), jų neįrodžius. Todėl Kauno miesto apylinkės teismo sprendimas buvo panaikintas ir paliktas galioti preliminarus sprendimas. Atsakovas kreipėsi ir į kasacinę instanciją dėl žalos dydžio sumažinimo, tačiau jo kasacinis skundas nebuvo patenkintas. Taigi, negautų pajamų atlyginimas nėra vien teorinė galimybė, jos sėkmingai siekiama ir praktikoje.

Žalos, padarytos įmonei, įstaigai ar organizacijai, dydis nustatomas pagal faktinius nuostolius, remiantis buhalterinės apskaitos duomenimis, vadovaujantis materialijų vertybių balansine verte, atskaičiavus nusidėvėjimą. Bendroji taisyklė, kai žala padaryta dėl darbuotojo nerūpestingumo - žala, padaryta dėl materialijų vertybių, grobimų, trūkumų, tyčinių sunaikinimų, nustatoma pagal valstybines mažmenines kainas, o kai jos mažesnės už didmenines - pagal didmenines.

⁵⁰ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla 2-534-454/2006 (sprendimas neskelbtas).

Žala paprastai aptinkama po revizijų, inventorizacijų, įvairių patikrinimų. Gana dažni atvejai, kad darbdavys įvairius patikrinimus atlieka nesilaikant buhalterinių įstatymų reikalavimų, materialinių vertybių apskaitos, inventorizacijos atlikimo taisyklių. Civilinėje byloje Nr. 2-1555/00 (2-2993/2001) teismas nustatė, jog būta nemažai ir ieškovo, t.y. darbdavio neteisėtos veikos požymių - prekių priėmimas ir perdavimas nebuvo įformintas nustatytos formos aktu, neatlikta inventorizacija, ieškovo neapleidumą pripažino ieškovo atstovė, tiesiogiai patvirtinto ir ieškinio tikslinimas.⁵¹ To pasekoje atlygintinos žalos dydis buvo sumažintas, o ne priteistas toks, kokį apskaičiavo ieškovas.

Civilinėje byloje Nr. 2-394/2004, kurios nagrinėjimas užtruko trejus metus, atsakovo priešieškiny s atnaujinus bylą laikytinas ieškiniu. Ieškovas reikalavo priteisti iš atsakovo beveik 50 000 Lt žalos. Atsakovas pas ieškovą dirbo gamybinės aikštelės viršininku, vėliau meistru, su juo nuo pat darbo įmonėje pradžios buvo sudaryta pilnutinės materialinės atsakomybės sutartis. Atsakovo laikinojo nedarbingumo laikotarpiu buvo atlika aikštelės materialinių vertybių inventorizacija, kurios metu nustatytas materialinių vertybių trūkumas. Atsakovas inventorizacijoje nedalyvavo, nors buvo gavęs kvietimą atvykti. Atsakovas teigė, jog pervedus jį dirbti į meistro pareigas visiškos materialinės atsakomybės sutartis neteko galios, nes meistro pareigybė neįtraukta į sąrašą darbų, kuriuos dirba darbuotojai, su kuriais gali būti sudaromos pilnutinės materialinės atsakomybės sutartys. Atsakovas teigė apie savo nedarbingumą informavęs ieškovą, o šis nesiėmė būtinų priemonių materialinėms vertybėms apsaugoti, apie inventorizaciją teigė negavęs jokios informacijos. Kauno miesto apylinkės teismas konstatavo, jog atsakovo argumentas dėl negaliojančios pilnutinės materialinės atsakomybės sutarties atmestinas. Pareiga įrodyti žalos dydį tenka ieškovui. Teismas turėjo pagrindo abejoti inventorizacijos duomenų pakankamumu ir patikimumu, todėl nuodugnai išanalizavo visus ieškovo pateiktus inventorizacijos dokumentus ir rado aibę neatitikimų, netikslumų, nusižengimų inventorizacijos tvarkos taisyklėms. Taigi, teismas padarė išvadą, jog atsakovas neįrodė jam padarytos žalos dydžio ir todėl jo ieškinys atmestas kaip neįrodytas. Nežiūrint to, kad atsakovo kaltė dėl žalos padarymo preziumuojama, tačiau žalai kilti įtakos turėjo ir paties ieškovo veiksmai.⁵² Galima daryti išvadą, jog norint įrodyti padarytą žalą, ieškovas privalo laikytis materialinių vertybių apskaitos, patikrinimo, saugojimo, perdavimo tvarkos, pateikti tvarkingus ir teisėtai paruoštus dokumentus kaip

⁵¹ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-2993/2001 (sprendimas neskelbtas).

⁵² Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-394/2004 (sprendimas neskelbtas).

įrodymus teismui, o ir gana dažnai per paties darbdavio aplaidumą padaroma didesnė ar mažesnė žala jam pačiam.

Nustatant žalos dydį būtina atsižvelgti ir į susidėvėjimo procentą. Žalos atlyginimas gali būti savanoriškas arba priverstinis. Darbuotojas savo noru gali atlyginti žalą pinigais arba darbdavio sutikimu perduoti lygiavertį turtą. Žalos atlyginimas nustatomas procentais nuo vidutinio darbo užmokesčio. Laikomasi principo, kad jeigu dėl darbuotojo suluošinimo buvo paskirta invalidumo pensija, žalos dydis sumažinamas šios pensijos dydžiu, o pensija paskirta kitais pagrindais, į žalos atlyginimą neįskaitoma. Jei asmuo, turėdamas pasirinkti invalidumo pensiją arba senatvės pensiją, pasirenka pastarąją, į žalos atlyginimo dydį įskaitoma invalidumo pensija, kurią jis galėjo gauti.

3.2. Neteisėta veika

Neteisėtos veikos samprata reglamentuojama DK 245 ir 246 straipsniuose. Neteisėta veika (veikimu ar neveikimu) yra pripažįstamas toks asmens elgesys, kuris prieštarauja norminių teisės aktų - įstatymų, Vyriausybės nutarimų, potvarkių, instrukcijų, darbo tvarkos taisyklių, administracijos įsakymų ir potvarkių, tam tikrų sutarčių ir kt. nustatytoms taisyklėms. Esant neteisėtai veikai pažeidžiama teisės norma ir nukentėjusiojo subjektyvioji teisė, jam padaroma žala - šie abu momentai glaudžiai tarpusavyje susiję ir būtini materialinei atsakomybei atsirasti. Darbuotojo neveikimas gali būti pripažįstamas neteisėtu, kai esant tam tikroms aplinkybėms jis įpareigotas atlikti reikiamus veiksmus, sudaryti sąlygas, būtinas saugiai ir tinkamai atlikti darbo pareigas.

Taigi darbuotojo neteisėta veika – darbinių pareigų, kurios numatytos darbo teisės normose neatlikimas arba netinkamas atlikimas, pažeidžiant kitos darbo teisinių santykių šalies - darbdavio subjektinės teisės. Ne kiekvienos pareigos pažeidimas lemia žalos atsiradimą. Remiantis teorija ir teismų praktika galima teigti, jog materialinės atsakomybės nėra, jei nėra padarytos žalos.

Iš jau minėto Konstitucijos 23 straipsnio jį analizuojant materialinės atsakomybės prasme išplaukia, kad yra nustatyta darbuotojų pareiga rūpintis darbdavio materialiniu turtu. Tai, kad darbuotojas įsipareigoja imtis priemonių, kad žala neatsirastų arba būtų minimali, taip pat yra numatyta materialinės atsakomybės sutartyje. Civilinės bylos Nr. 2-1555/00 (2-2993/2001) ieškovas teigia, jog žala atsirado dėl to, kad žinodama galimas pasekmes savo veiksmais sukeltos ligos, atsakovė tinkamai nepasirūpino prekių saugumu. Šioje byloje buvo kiek išskirtinis atvejis, kai dėl inventorizacijos metu rastų trūkumų materialiai atsakingą pardavėją darbdavys žadėjo paduoti į teismą, o ši, neištvėrusi psichologinės įtampos, bandė žudyti darbo vietoje ir iš darbo buvo išvežta į gydymo įstaigą, palikusi materialines vertybes be priežiūros. Atsakovė teigė, jog materialinėmis vertybėmis, šiuo atveju – pinigais, pasirūpino prieš išvykdama į gydymo įstaigą, t.y. padėjo į šaldytuvą, kur pinigai visada buvo laikomi. Darbdavys atsakovei nesudarė tinkamų sąlygų materialinių vertybių išsaugojimui. Teismas konstatavo, kad ieškovo argumento, jog atsakovė turėjo pasirūpinti jos žinioje esančių pinigų saugumu, paneigti negalima, tačiau teismas taip pat nustatė, kad ieškovas, sudaręs su atsakove visiškos materialinės atsakomybės sutartį nesudarė būtinų normalių darbo sąlygų, kurios užtikrintų jai perduotų materialinių vertybių išsaugojimą, t.y. nesilaikė

tam tikrų sutarties punktų reikalavimų.⁵³ Teismas priėmė sprendimą sumažinti ieškovui priteistinos žalos dydį pusiau dėl to, kad pats ieškovas iš dalies yra kaltas dėl materialinių vertybių neišsaugojimo. Taigi, ieškovo veiksmuose taip pat pastebėta neteisėtos veikos požymių.

Darbuotojo materialinę atsakomybę šalina tokios aplinkybės kaip nenugalima jėga, būtinoji gintis, būtinasis reikalingumas, žalos atsiradimas dėl darbdavio nurodymų vykdymo (jeigu tik jie nėra aiškiai neteisėti) arba kai darbdavys neužtikrina darbuotojui patikėto turto apsaugos. Minėtais atvejais išnyksta veikos neteisėtumas kaip būtiniosios atsakomybės atsiradimo sąlyga. Civilinėje byloje Nr. 2-1555/00 (2-2993/2001) teismas galėjo visiškai atleisti ieškovę nuo atsakomybės nesant jos veikoje neteisėtos veikos požymių, tačiau jis, remdamasis DĮK 147 str. 2 d. sumažino atlygintinos žalos dydį. Atsakovė kreipėsi į apeliacinę instanciją, tačiau pastaroji konstatavo, jog atsakovė turėjo pasirūpinti jai perduotų materialinių vertybių išsaugojimu, o nesant tam sąlygų nedelsiant informuoti darbdavį. Taigi, darbdavio neinformavimas ir sukliudė atsakovei paneigti buvus neteisėtą veiką.

Darbo teisės doktrina išskiria dvi aplinkybes, pašalinančias veikos neteisėtumą:

- būtinasis reikalingumas;
- nenugalima jėga.

Būtinasis reikalingumas – tai veikla, kuria asmuo padaro žalos dėl to, kad siekia pašalinti didesnę pavojų, didesnės žalos atsiradimą nukentėjusiajam ar kitiems asmenims. Būtinasis reikalingumas yra teisėtas, jeigu žalos grėsmė turtui, gyvybei ar sveikatai yra reali, akivaizdi ir pašalinti jos kitokiu būdu, kitomis priemonėmis nėra galimybės, o dėl to padaroma žala yra mažiau reikšminga nei išvengtoji. Kadangi būtinasis reikalingumas paprastai atsiranda esant staigioms, ekstremalioms aplinkybėms, tiksliai įvertinti visus momentus, nurodytus dėl jo teisėtumo, yra pakankamai sunku. Todėl vertinant būtiną reikalingumo veiklos teisėtumą reikia elgtis labai atsargiai, protingai, pvz., jei žala, padaryta gelbėtojo, yra akivaizdžiai didesnė už tą, kuri galėjo būti dėl neigiamų veiksnių ar išvis nereikalinga, jis privalo ją visą arba iš dalies atlyginti.

Kyla klausimas – kas atlygins žalą? Teisiškai žalą turėtų atlyginti tas asmuo, kurio interesais žala buvo padaryta.

Kita iš aplinkybių yra nenugalima jėga – neišvengiamai kylanti aplinkybė, kurios asmuo negalėjo numatyti ir jos kontroliuoti, dažniausiai tai yra gamtos reiškiniai, stichinės

⁵³ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-1555/00 (sprendimas neskelbtas).

nelaimės, audros, potvyniai, žemės drebėjimai, žaibo sukelti gaisrai ir pan. Kartais tokios aplinkybės gali būti sukeltos žmonių veiksmais - masinės riaušės, karai ir pan., jeigu jų nebuvo galima numatyti ir kontroliuoti.

Nenugalima jėgai būdingi požymiai:

- neišvengiamumas;
- įvykio nenumatymas ir negalėjimas numatyti iš anksto.

Žala gali atsirasti dėl nenugalimos jėgos - negalint įvykdyti sutarties prievolės arba padarant deliktą. Žalos padarymas sietinas su visiškos materialinės atsakomybės sutartimi (pvz. dėl gamtinių jėgų). Labai svarbu atsižvelgti į tai, ar darbuotojas ėmėsi tam tikrų veiksmų, kad žalos būtų išvengta arba ji būtų sumažinta.

Nenugalima jėga yra reikšminga, kai viena šalis kitai padaro deliktą. Šiuo atveju labai daug kas priklauso nuo to, ar bus nustatyta kaltė, ar ne, nes DK numato vieną iš materialinės atsakomybės sąlygų – kaltę.

Senajame DĮK buvo reglamentuota dar viena aplinkybė, galinti pašalinti veikos neteisėtumą - ūkinė - gamybinė rizika. Tai reiškė, kad tikslo negalima pasiekti įprastiniu, nerizikingu būdu, rizika turėjo atitinkti tikslą, kurio buvo siekiama, žalingų pasekmių tikimybė turėjo būti tikėtina, o rizikos objektas galėjo būti tik materialinės vertybės, o ne žmogaus gyvybė ir sveikata. Dabartiniame DK tokios nuostatos neliko.

Tačiau negalima neigti fakto, jog galimi tam tikri rizikos atvejai darbe. Tiek civilinėje teisėje, tiek darbo teisėje rizikos prisiėmimas gali būti sąlyga atleisti nuo atsakomybės, nesant darbuotojo kaltės.

3.3. Priežastinis ryšys

Kad pritaikyti materialinę atsakomybę, būtinas priežastinis neteisėtos veikos ir žalos atsiradimo ryšys. Egzistuoja šių dviejų reiškinių tiesioginė arba lemiama sąsaja. Analizuojant priežastinį ryšį yra nustatoma, dėl kieno veikos ir kokio dydžio atsirado žala.

LAT išskyrė kriterijus, kuriuos turi priežastinis ryšys turi atitikti:

- atsakovas turėjo teisinę pareigą;
- atsakovas ją pažeidė;
- šiuo pažeidimu yra padaryta žala;
- nėra kitų pašalinių įvykių, galėjusių nutraukti ryšio grandinę;
- kitos svarbios aplinkybės.

Nors kriterijai pakankamai aiškūs, praktikoje juos sunku nustatyti - taigi teismams kyla svarbus ir sudėtingas uždavinys.

Priežastinį ryšį galima skirstyti į:

- Tiesioginį;
- Netiesioginį.

Tiesioginis priežastinis ryšys atsiranda tada, kai žalą tiesiogiai sukelia vieno ar keletos asmenų atliekamas veikimas. Jei žalą savo veika tiesiogiai padaro vienas asmuo, paprastai nėra ypač sunku nustatyti priežastinį ryšį. Kiek sunkiau, kai žalą padaro ne vienas asmuo. Tada kyla klausimas, kiek žalos atsirado dėl kiekvieno asmens veikos bei koks jų kaltės laipsnis.

Kauno miesto apylinkės teismo civilinėje byloje Nr. 2-711-151/2006 ieškovas kreipėsi į teismą ir prašė priteisti solidariai iš atsakovų 3549,21 Lt nuostolių, 5 procentus metinių palūkanų ir bylinėjimosi išlaidas. Ieškovo atstovė paaiškino, kad atsakovams nutraukus darbo sutartį su ieškovu jie negrąžino automobilio Skania. Ieškovas 2004 09 30 surašė automobilio Scania defektinį aktą ir kreipėsi dėl remonto ir patyrė 3549,21 Lt išlaidų. Mano, kad patirtos išlaidos (nuostoliai) atsirado dėl atsakovų kaltės, nes jie grąžino netvarkingą automobilį.

Atsakovas prašė ieškinį atmesti kaip nepagrįstą ir nurodė, kad išeinant iš darbo automobilis buvo paliktas prie įmonės buveinės, kur visada jis buvo parkuojamas, nes įmonė savo garažų ar aikštelės neturėjo. Automobilis buvo senas jie patys jį remontuodavo ir

grąžino normalios būklės atsižvelgiant į susidėvėjimą. Kito ieškovo atstovas prašo ieškinį atmesti kaip nepagrįstą, nes ieškovai neįrodė, kad nuostoliai atsirado dėl atsakovų kaltės.

Teismo buvo nustatyta, kad ieškovas su kiekvienu atsakovu atskirai sudarė individualios pilnutinės materialinės atsakomybės sutartis, sutarčių 1.1. punktas numatė, kad darbuotojas įpareigoja tausoti materialines vertybes, kurias darbdavys perdavė jam saugoti, priimti, išduoti ar pervežti ir imtis priemonių nuostoliams išvengti. Individualios pilnutinės materialinės atsakomybės sutarties 1.9. punktu ieškovas ir atsakovai kiekvienas atskirai įsipareigojo neišsaugojus turto kitų vertybių, kurios darbuotojui buvo perduotos saugoti ar kitais tikslais, darbuotojas įpareigoja materialiai atsakyti už šį turtą. Individualios pilnutinės materialinės atsakomybės sutarties 1.9. punktas taip pat numatė, kad žalos dydis nustatomas pagal faktinius nuostolius, padarytus darbdaviui.

Ieškovo atstovės paaiškinimais automobiliu SCANIA, dirbdami pamainomis, naudojami visi trys atsakovai. Ieškovas su atsakovais nutraukė darbo sutartis: 2004-09-14, 2004-09-14 ir 2004-09-13.

Nutraukus darbo sutartis su atsakovais, ieškovės atstovės paaiškinimu, atsakovai automobilio SCANIA ieškovui negrąžino. Automobilis buvo rastas paliktas gatvėje. Ieškovo paaiškinimu automobilį jis atgavo blogos techninės būklės, kuri neatitiko tos kokybės, kokios automobilis buvo perduotas naudotis ieškovams. 2004-09-30 ieškovas surašė automobilio SCANIA defektinį aktą, kuriuo buvo nustatyti SCANIA defektai. Dėl automobiliui SCANIA remonto ieškovas kreipėsi į UAB Scania Lietuva ir į UAB Hidraulinės sistemos. Už remonto darbus dėl atsakovų kaltės ieškovas nurodo, kad patyrė 3549,21 Lt nuostolių.

Ieškinys buvo atmestas remiantis šiais motyvais:

- Civilinė atsakomybė atsiranda tik jei žalą padariusių asmenų elgesys yra neteisėtas, yra priežastinis ryšys, t.y. turi būti nustatomos civilinės atsakomybės ribos bei kaltė. Taip pat kaltais veiksmais turi būti padaryta žala (tiesioginiai nuostoliai) - ieškovas neįrodė priežastinio ryšio tarp atsiradusių nuostolių ir kaltų atsakovų veiksmų (CK 6.246-6.249 str.), t.y. nėra visų būtinų sąlygų civilinei atsakomybei atsirasti, taip pat ieškovas neįrodė, kad nuostoliai atsirado dėl atsakovų kaltės;
- Ieškovas neįrodė, kad dėl automobilio Scania remonto, atsiradę nuostoliai yra patirti dėl atsakovų kaltės. Teismas daro tokią išvadą remdamasis byloje nustatytais faktinėmis aplinkybėmis. Ieškovas negalėjo paaiškinti tokių aplinkybių kada dingo automobilis, kada jis buvo grąžintas ieškovui. Ieškovas dėl automobilio dingimo ar negrąžinimo, nesikreipė į policiją prašydami surasti automobilį, ieškovas nenurodė, kur buvo

saugomas automobilis, kai su juo nedirbdavo atsakovai. Iš atsakovų paaiškinimų automobilis buvo laikomas gatvėje prie ieškovo bendrovės buveinės. Nutraukus sutartį automobilį kaip visada paliko prie ieškovo buveinės. Atsakovų paaiškinimu tarp darbdavio ir jų kilo konfliktas ir jie visi vienu metu nutraukė darbo sutartis dėl to ieškovas jiems iškėlė šį ieškinį. Tos aplinkybė, kad automobilis buvo dingęs ieškovas neįrodė;

- Ieškovo pateikti įrodymai yra prieštarauja vieni kitiems, neaišku ar automobilis buvo eksploatuojamas po darbo sutarčių nutraukimo su atsakovais iki automobilio remonto, t.y. keturis mėnesius;
- Teismas iš pateikto nuostolių paskaičiavimo negali nustatyti ar šie nuostoliai atsirado dėl natūralios automobilio amortizacijos ar dėl automobilio sužalojimo.⁵⁴

Netiesioginis priežastinis ryšys atsiranda tada, kai žalos padarymas yra galimas tik kitiems asmenims sudarius tinkamas sąlygas, pvz. vadovas netinkamai vedė materialinių vertybių apskaitą. Tada taip pat kyla klausimas, kiek žalos atsirado dėl kiekvieno asmens veikos bei koks jų kaltės laipsnis. Netiesioginis ryšys nebūtinai sukelia žalą, o yra tik sąlyga jai padaryti - tokiu atveju žalos padarymas turi atsitiktinį pobūdį. Netiesioginis (tarpinis) ryšys yra teisiškai reikšmingas ir pakankamas materialinei atsakomybei atsirasti tada, kai norminiai teisės aktai ne tik nurodo tam tikras subjekto darbo pareigas, bet ir nustato, esant kitoms materialinės atsakomybės sąlygoms, materialinę atsakomybę už padarytą žalą.

Jei žala yra padaroma esant tiesioginiam ar netiesioginiam neteisėtos veikos ir žalos atsiradimo priežastiniam ryšiui, materialinei atsakomybei ir jos dydžiui nustatyti dažnai tenka pasitelkti tam tikrus specialistus, skirti ekspertizes ir pan. Analizuojant Kauno miesto apylinkės teismo bylas dėl darbuotojų materialinės atsakomybės galima pastebėti, kad šiose bylose dažniausiai skiriama rašysenos ekspertizė. Civilinės bylos Nr. 2-690-454/2005 ieškinyje išdėstyta aplinkybės ir ieškinio reikalavimus ieškovas grindė byloje pateiktais rašytiniais įrodymais. Atsakovas teismui pateikė atsiliepimą į ieškinį, kuriuo prašė ieškinį atmesti. Byloje buvo atlikta rašysenos ekspertizė (b.l. 173-181), iš kurios buvo matyti, kad 2004 04 16 kasos išlaidų orderį Nr. 128 pasirašė ne atsakovas (b.l. 66,130), todėl neįrodyta, jog pagal šį kasos išlaidų orderį atsakovas gavo 892,50Lt. Ieškovo reikalavimas buvo sumažintas šia suma.⁵⁵

⁵⁴ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-711-151/2006 (sprendimas neskelbtas).

⁵⁵ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-690-454/2005 (sprendimas neskelbtas).

Teisiškai reikšminga yra tai, kad teisės aktai turi nustatyti, jog gali būti taikomas netiesioginis priežastinis ryšys, pvz. už apskaitos organizavimą atsako ūkio subjekto vadovas.

LAT pozicija dėl netiesioginio priežastinio ryšio yra tokia, jog privalu nustatyti pagrindinę priežastį, dėl kurios atsirado žala.

Civilinėje byloje Nr.L2-4193-742/2006 kreditorius prašė priteisti iš skolininko 1824,60 Lt skolos, 5 procentų dydžio metines palūkanas už priteistą sumą nuo bylos iškėlimo, 13,68 Lt žyminio mokesčio, 200,00 Lt bylinėjimosi išlaidų. Teismui pateiktame kreditoriaus prašyme nėra suformuluotas reikalavimo faktinis pagrindas, nes pareiškėjas nenurodė priežastinio ryšio tarp skolininko veiksmų ir neveikimo ir automobilio apgadinimo. Bylos dėl teismo įsakymų išdavimo nagrinėjamos supaprastinta, Civilinio proceso kodekso XXIII skyriuje reglamentuota tvarka, kur trūkumų šalinimo institutas nenumatytas, todėl atsisakytina priimti pareiškimą.⁵⁶ Taigi, visos materialinės atsakomybės sąlygos yra svarbios net bylą nagrinėjant supaprastinta tvarka, t.y. priimant teismo įsakymą, šiuo atveju nesant vienos iš sąlygų pareiškimą atsisakyta priimti.

Egzistuoja ir atsitiktinis priežastinis ryšys.

⁵⁶ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr.L2-4193-742/2006 (sprendimas neskelbtas).

3.4. Kaltė

Kaltė - paskutinė bendroji atsakomybės sąlyga, viena iš būtinų sąlygų darbdavio arba darbuotojo materialinei atsakomybei atsirasti pagal darbo teisę. Ja įprasta laikyti asmens elgesio, veikos (veikimo, neveikimo) ir siekiamų arba galimų žalingų padarinių – žalos atsiradimo psichinį santykį su daroma veika ir iš to kylančiomis pasekmėmis. Tai subjektyvioji kaltės samprata, gana svarbus ir valinis momentas.

Kaltę pripažino ir senasis DĮK.

Pagal asmens intelektą ir jo valios išraišką kaltė yra dvejopa: tyčia ir neatsargumas.

Šios kaltės formos yra skirstomos į keturias rūšis:

- tiesioginę tyčia, kai teisės pažeidimą padaręs asmuo supranta savo veikos žalingumą, numato jos padarinius ir jų nori;
- netiesioginę tyčia, kai teisės pažeidėjas supranta savo veikos žalingumą, numato jos padarinius, nenori, bet sąmoningai leidžia jiems atsirasti;
- neatsargumą dėl žalingų padarinių, kai lengvabūdiškai tikisi jų išvengti;
- neatsargumą dėl nerūpestingumo, kai asmuo nenumato žalingų savo veikos padarinių, nors turėjo juos numatyti.

Ilgą laiką tokia kaltės samprata ir vyravo, o įsigaliojus DK kaltės samprata pakito. Naujajame CK kaltė suprantama objektyviaja prasme. CK asmenį laiko kaltu, jeigu atsižvelgiant į prievolės esmę bei kitas aplinkybes, jis buvo tiek nerūpestingas ir neapdairus, kiek tokiomis sąlygomis buvo būtina. Paprastai lyginami tokio asmens padaryti veiksmai su veiksmais, kuriuos būtų daręs protingas asmuo. Tyčia yra tada, kai siekiama arba nesiimama priemonių neigiamoms pasekmėms atsirasti. Neatsargumas gali būti skirstomas pagal kaltės laipsnį, pvz. didelis neatsargumas ir paprastas neatsargumas. Paprastas neatsargumas – kai elgesys neatitinka protingo žmogaus elgesio standarto ir didelis – kai asmens elgesys neatitinka minimalių atsargumo ir dėmesingumo reikalavimų.

Kiekviena kaltės rūšis, jos laipsnis yra pakankamas materialinei atsakomybei atsirasti, bet dažniausiai nuo jų priklauso atsakomybės ribos, jos dydis. Kalbant apie darbuotojų materialinę atsakomybę kaltės forma nėra ypač svarbi, nors DK 225 straipsnyje yra numatyta darbuotojų visiška atsakomybė, kai žala yra padaryta tyčia.⁵⁷

⁵⁷ Darbo kodeksas, patvirtintas 2002-06-04 įstatymu Nr.IX-926. Valstybės žinios, 2002, Nr.64-2569, 225 str.

DK 247 straipsnyje reglamentuojama mišri kaltės forma.

Kaip suprantama, kaltė negali būti vienoda, o ir praktikoje pasireiškia įvairiai (galbūt darbuotojas siekė žalingų padarinių arba sąmoningai leido žalai atsirasti). Anot doc. dr. R. Macijauskienės, mes linkę pritari Jugoslavijos teisininkams, kurie kiekvienu konkrečiu atveju turi galimybę diferencijuoti atsakomybės dydį. Ten egzistuoja dvi sąvokos: kraštutinis ir paprastas neatsargumas. Kraštutinio neatsargumo atveju darbuotojas veikia priešingai negu dėmesingas darbuotojas. Jis supranta savo veiksmus ir neigiamus padarinius, bet lengvabūdiškai tikisi, jog žalingų padarinių nebus, nors galėjo ir privalėjo juos numatyti. Vadinas, būtent tokį kraštutinį neatsargumą jie prilygina sąmoningiems tyčiniams veiksams, o už žalą, padarytą dėl paprasto neatsargumo, darbuotojai neatsako⁵⁸.

Žalos atlyginimas gali būti mažinamas atsižvelgiant į kaltės laipsnį, nors reikalavimas atlyginti žalą gali būti ir atmetamas.

Kaltė, kaip ir kitos materialinės atsakomybės atsiradimo sąlygos, nustatoma pažeidimo padarymo metu, todėl svarbu išsiaiškinti, ar pažeidėjas, kuris dėl psichinės ligos ar silpnaprotystės negali suprasti savo veiksmų ir jų valdyti, gali būti teismo tvarka pripažįstamas neveiksniu. Jei toks asmuo padaro žalą, jis dėl to yra nekaltas ir materialinė atsakomybė jam netaikoma. Tačiau jei darbuotojas padaro žalą nesuprasdamas savo veikos dėl alkoholinių gėrimų, narkotinių ar psichotropinių medžiagų vartojimo, jis už padarytą žalą atsako bendra tvarka, nes tokią būseną susikūrė sąmoningai.

Kai pažeidėjas yra darbuotojas - jo kaltę privalo įrodyti darbdavys. Pagal įsigalėjusią teismų praktiką tik išimtiniais atvejais gali būti preziumuojama ir darbuotojo kaltė, tai yra jis laikomas kaltu, kol įrodo savo nekaltumą. Tokia praktika dažniausiai taikoma, jei sužalojamas ar prarandamas turtas, kurį darbuotojas paima savo žinion pagal visiškos materialinės atsakomybės sutartį, gauna pagal įgaliojimą ar kitokį dokumentą.

Civilinės bylos Nr. 2-01676-658/2005 ieškinyje ieškovas paaiškino, kad atsakovas nuo 2001-04-06 dirbo pas ieškovą sandėlio darbininku, vėliau prekybos agentu. Su juo buvo sudaryta visiškos materialinės atsakomybės sutartis. Atsakovas 2004-03-29, vairuodamas jam tarnybinėms pareigoms vykdyti perduotą automobilį WV Polo, padarė autoįvykį, t.y. važiuodamas Taikos pr., Kaune, nespėjo laiku sustabdyti automobilio ir atsitrenkė į krovinių automobilį. Apie šį autoįvykį nepranešė policijai, nuvažiavo iš įvykio vietos į aikštėlę,

⁵⁸ Macijauskienė R. Materialinės atsakomybės problemos darbo teisėje//Jurisprudencija, T.25(17), 2002, P.81-88

esančią Birželio 23-osios g. prie parduotuvės „Samsonas“, iškvietė policiją ir melagingai pranešė, jog šioje aikštelėje rado apgadintą automobilį. Draudimo bendrovė atsisakė išmokėti draudimo išmoką, nes atsakovas nepranešė apie autoįvykį policijai, pateikė melagingus duomenis. Kauno miesto apylinkės teismo civilinės bylos Nr. 2-01676-658/2005 sprendime teismas konstatavo, jog atsakovas, atsižvelgiant į nustatytas aplinkybes nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus bei siekdamas išvengti administracinės atsakomybės už Kelių eismo taisyklių pažeidimus, nurodė melagingas autoįvykio aplinkybes draudimo bendrovei, Kelių policijai, todėl laikytina jog savo kaltais veiksmais padarė žalą ieškovui, kurią ir privalo atlyginti. Nurodyta, kuriais DK straipsniais remiamasi, priimant galutinį sprendimą - LR DK 255 str. nustato, kad darbuotojas privalo atlyginti visą žalą, jei žala padaryta tyčia (1p.), jei žala padaryta darbuotojo, su kuriuo sudaryta visiškos materialinės atsakomybės sutartis (3p.). Be to, su atsakovu buvo sudaryta materialinės atsakomybės sutartis nors ir sandėlio darbininko pareigose, tačiau sutarties 5 p. nustato, kad sutartis galioja visam darbo laikui, kuriam įmonė jam patikėjo materialines vertybes.⁵⁹ Pastebėtina, kad teismas neanalizuoja materialinės sutarties teisėtumo, neatsižvelgia, ar buvo galimybės ją sudaryti, tačiau šiuo atveju atsakovo veiksmuose yra aiškus tyčios pavyzdys.

DK 255 straipsnio 1 d. 2 p. numato, kad vienas iš atvejų, kai darbuotojas privalo atlyginti visą žalą yra tada, kai žala padaryta jo nusikalstama veika, kuri yra konstatuota Baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka. Civilinėje byloje Nr. 2-16499-638/2006 remiantis šiuo pagrindu buvo priimtas preliminarus teismo sprendimas. Ieškovas ir atsakovas 2005-10-14 sudarė darbo sutartį, pagal kurią atsakovas priimtas dirbti taksi vairuotoju bei visiškos materialinės atsakomybės sutartį. Darbo sutartis buvo nutraukta 2005-11-28 atsakovui pačiam prašant. Atsakovas 2005-10-15 apie 08.10 val. Kaune, Vaišvydavos pl., vairuodamas automobilį "Mercedes Benz", važiuodamas nuo Vaidoto g. link Didžiosios g., pažeidė Kelių eismo taisyklių 53, 172 punktų reikalavimus ir susidūrė su priešpriešais tiesiai važiuoju automobiliu Citroen Xantia, vairuojamu D.G., kuriai padarė kūno sužalojimą, sukėlusį nesunkų sveikatos sutrikdymą, be to apgadino ieškovo automobilį. Atsakovas buvo sudaręs su ieškovu visiškos materialinės atsakomybės sutartį. 2006-05-04 Kauno miesto apylinkės teismas atsakovą pripažino kaltu padarius nusikaltimą, numatytą LR BK 281 str. 1 d. Ieškovo pateikta 2006-06-20 Kauno miesto vyriausiojo policijos komisariato viešosios policijos eismo priežiūros tarnybos policijos įstaigos pažyma, PVM sąskaitos faktūros, kelių

⁵⁹ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-01676-658/2005 (sprendimas neskelbtas).

transporto priemonės vertinimo atskaita patvirtina, kad atsakovas 2005-10-15 apie 08.10 val. Kaune, Vaišvydavos pl., pažeisdamas Kelių eismo taisyklių 53, 172 punktų reikalavimus padarė 9361 Lt žalą atsakovo turtui - automobiliui "Mercedes Benz", todėl ši suma priteistina ieškovui (LR DK 255 str. 1 d. 2 p.).⁶⁰ Šioje byloje darbuotojo kaltė buvo preziumuojama, tačiau ji buvo pripažinta baudžiamuoju įstatymu, todėl tai tapo pačiu svariausiu įrodymu byloje.

Civilinėje byloje Nr. 2-1555/00 (2-2993/2001) atsakovė atsiliepiamuose į ieškinius, teismo posėdžių metu neigė savo kaltę, tačiau Kauno miesto apylinkės teismas nustatė, jog atsakovė, būdama atsakinga už materialines vertybes ir prekių – piniginių apyskaitų sudarymą bei jų teisingumą, jai perduotų materialinių vertybių apskaitos nevedė, tik perduodavo duomenis buhalterei, kuri užpildydavo apyskaitas, atsakovė teismo posėdžio metu yra pripažinusi, jog apyskaitų netikrindavo, darytina išvada, jog pareigos, numatytos visiškos materialinės atsakomybės sutarties 1.3 p. bei perduotuvės vedėjos pareiginės instrukcijos 2.5 p. atsakovė neįvykdė, todėl argumentai dėl jos kaltės nebuvimo atmestini kaip nepagrįsti.⁶¹ Šioje byloje atsakovės kaltę turėjo įrodyti darbdavys, ką jis ir padarė, pateikdamas teisingus įrodymus ir juos argumentuodamas.

Civilinėje byloje Nr.2-2829/2001 atsakovė, ieškovo E.Č. II darbuotoja, pirkėjui prašant neteisingai įrašė pridėtinės vertės mokesčių sąskaitoje – faktūroje ir dėl to įmonė Kauno apskrities valstybinė mokesčių inspekcijos nurodymu turėjo sumokėti 7322,00 Lt pridėtinės vertės mokesčio ir 97,00 Lt delspinigių. Atsakovė ieškiniu nepripažino, prašė jį atmesti, reikalavo, kad žalą apmokėtų automobilio pirkėjas, teigė, kad pridėtinės vertės mokesčio apskaičiavimas neįeina į jos pareigas (nors tai sėkmingai darė beveik porą metų). Su atsakove buvo sudaryta visiškos materialinės atsakomybės sutartis, atsakovė pripažino savo klaidą, nes sutiko su jai skirta drausmine nuobauda. Jos kaltė buvo įrodyta remiantis bylos medžiaga ir ieškinys tenkintas.⁶² Atsakovė kreipėsi į apeliacinę instanciją motyvuodama, kad dėl sąskaitų – faktūrų išrašymo ją priimant į darbą sulygta nebuvo, tačiau nuo pat darbo įmonėje pradžios beveik dvejus metus ji išrašinėjo sąskaitas – faktūras ir skaičiavo pridėtinės vertės mokesčių, todėl apeliacinės instancijos teismas tuo argumentuodamas bei preziumdamas darbuotojos kaltę paliko galioti Kauno miesto apylinkės teismo sprendimą. Atsakovė, nepatenkinta apeliacinės instancijos teismo

⁶⁰ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-16499-638/2006 (sprendimas neskelbtas).

⁶¹ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-2993/2001 (sprendimas neskelbtas).

⁶² Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-2829/2001 (sprendimas neskelbtas).

sprendimu kreipėsi su kasaciniu skundu į LAT. LAT konstatavo, jog atsakovė, būdama darbo santykiuose su ieškovu, vykdydama jai pavestą darbą, pažeisdama įstatymo reikalavimus dėl savo pačios kaltės padarė žalą ieškoviui, be to, savo paaiškinime ieškoviui kaltę pripažino pati.⁶³ Taigi, jei atsakovas pats pripažįsta savo kaltę, teismui abejonių dėl to nekyla ir priimti teisingą sprendimą nebūna sunku.

Visos aukščiau išvardintos keturios sąlygos yra pakankamos civilinei turtinei atsakomybei atsirasti. Materialinei atsakomybei pagal darbo teisę atsirasti be jų dar būtinos specialiosios materialinės atsakomybės sąlygos - kad atsakomybės šalys žalos padarymo metu būtų susijusios darbo santykiais, o žalos padarymas susijęs su jų darbo veikla.

⁶³ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-44/2002.

3.5. Darbo santykiai

DK 246 straipsnyje nymatyta penktoji materialinės atsakomybės sąlyga - pažeidėjas ir nukentėjusioji šalis teisės pažeidimo metu buvo susiję darbo santykiais.

Galima apibrėžti tam tikrus darbo teisinių santykių požymius:

- atsiranda pagal darbo sutartį;
- subjektais gali būti tik darbuotojai ir darbdaviai;
- darbuotojo teisių ir pareigų asmeninis pobūdis;
- darbdavys privalo užtikrinti saugias ir sveikas darbo sąlygas;
- darbdavio ir darbuotojo santykių atlygintinumą;
- darbuotojo teisių ir pareigų turinį sudaro jų darbinė veikla;
- atlikdami savo darbo pareigas darbuotojai privalo paklusti vidaus darbo tvarkai.

Kyla klausimas, ar atsiranda materialinė atsakomybė pagal darbo teisę, kai yra dirbama nesudarius darbo sutarties? Kai susitariama dėl darbo sąlygų (pagrindinės jų yra darbo vieta ir darbo funkcijos) - laikoma, kad darbo sutartis sudaryta.

Materialinė atsakomybė bus tada, kai žala padaroma darbo santykių metu (darbo santykių metu įvyko ir pats įvykis). Darbo teisės normų reguliuojami santykiai vadinami darbo teisiniais santykiais. Konkrečiam darbo teisiniui santykiui atsirasti būtinas tam tikras juridinis faktas. Toks juridinis faktas paprastai yra darbo sutartis. Darbo sutartys gali būti įvairių rūšių: neterminuotos, terminuotos, sezoninės, patarnavimo darbams ir pan. Kiekviena darbo sutartis yra pakankama sąlyga materialinei atsakomybei pagal darbo teisę atsirasti. Jei žala kitam darbo teisinio santykio subjektui padaroma to santykio galiojimo metu, nutraukus darbo teisinį santykį po žalos padarymo, materialinės atsakomybės teisinis pobūdis nesikeičia, taigi ši atsakomybė ir toliau reguliuojama darbo teisės normomis.

Viena įdomesnių ir svarbesnių Kauno miesto apylinkės teismo bylų 2000-2006 metais buvo civilinė byla Nr. 2-534-454/2006, kuri perėjo visas teismo instancijas. Šios bylos pagrindinis klausimas – ar teismas teisingai atsakovui taikė DK 255 straipsnio 1 dalies 3 punkto nuostatas? Ieškovo teigimu tuo metu, kai ieškovui buvo padaryti trūkumai, jis nebuvo materialiai atsakingas, su juo nebuvo sudaryta individuali visiškos materialinės atsakomybės sutartis. Ieškovas nurodė, kad 1996 m. rugpjūčio 19 d. su juo buvo sudaryta darbo sutartis Nr.

3, o po mėnesio, t. y. 1996 m. rugsėjo 19 d., - visiškos materialinės atsakomybės sutartis. Nutraukus šią darbo sutartį buvo sudaryta nauja darbo sutartis, tačiau visiškos materialinės atsakomybės sutarties su atsakovu nebuvo sudaryta. Kauno miesto apylinkės teismas konstatavo, jog DK 255 str. 1 d. 3 p. nustato, kad darbuotojas privalo atlyginti visą žalą, jei žala padaryta darbuotojo su kuriuo sudaryta visiškos materialinės atsakomybės sutartis. Materialinės atsakomybės sutarties 1.2 p., kuriuo atsakovas įsipareigojo imtis priemonių, užtikrinančių vertybių saugumą, tiek pareiginės instrukcijos 4.2 p., pagal kurią atsakovas atsako už materialinių vertybių apskaitą, pagal 4.10 p. atsakovas atsako už jam patiktų materialinių vertybių saugojimą bei 4.3 p., pagal kurią atsakovas atsako už žalą, padarytą įmonei dėl savo kaltės ar neatsargumo. Su atsakovu sudaryta visiškos materialinės atsakomybės sutartis, todėl atsakovas ir privalo atlyginti visą žalą.⁶⁴

Atsakovas kreipėsi į apeliacinę instanciją, kuri jo skundo netenkino, po to jis kreipėsi į kasacinę instanciją. Kasacinė instancija konstatavo, jog visiškos materialinės atsakomybės sutartis sudaroma su darbuotojais, kurių darbas yra tiesiogiai susijęs su materialinių vertybių saugojimu, priėmimu, išdavimu, pardavimu, pirkimu, gabenimu ir dėl priemonių, perduotų darbuotojui naudotis darbe (DK 256 straipsnio 1 dalis). Visiškos materialinės atsakomybės sutarties sudarymo su darbuotojais prielaida yra ta, kad jų darbas tiesiogiai susijęs su materialinių vertybių išsaugojimu. Pagal savo teisinį pobūdį visiškos materialinės atsakomybės sutartis yra tęstinė, dvišalė, t. y. pagal ją abi šalys (darbdavys ir darbuotojas) turi tam tikras teises ir pareigas. Bylą nagrinėjęs Kauno miesto apylinkės teismas nustatė, kad atsakovas nesikreipė į darbdavį dėl netinkamų darbo sąlygų, todėl nepagrįstas kasacinio skundo argumentas, kad ieškovas nesudarė tinkamų darbo sąlygų, kurioms esant galima apsaugoti darbuotojui patiktas vertybes. Kasaciniame skunde atsakovas nurodo, kad tuo metu, kai ieškovui buvo padaryta trūkumų, jis nebuvo materialiai atsakingas, nes su juo nebuvo sudaryta individuali visiškos materialinės atsakomybės sutartis. Su šiuo kasacinio skundo motyvu teisėjų kolegija nesutiko. Nurodyti kasacinio skundo argumentai prieštarauja byloje nustatytoms faktinėms aplinkybėms, kurios patvirtina, kad atsakovas pas ieškovą be pertraukos dirbo iki darbo su juo nutraukimo. Byloje, be 1996 m. rugpjūčio 19 d. darbo sutarties, yra ir 1998 m. liepos 3 d. darbo sutartis, tačiau šia buvo pakeistos apmokėjimo sąlygos, o darbo santykiai tarp šalių tęsėsi.⁶⁵ Galima daryti išvadą, kad darbo teisinių

⁶⁴ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-534-454/2006 (sprendimas neskelbtas).

⁶⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-37/2007.

santykių buvimas, nors yra papildoma sąlyga materialinei atsakomybei atsirasti, tačiau pakankamai svarbi.

Tenka pastebėti, kad visi ieškovai, kurie kreipėsi į Kauno miesto apylinkės teismą dėl žalos atlyginimo 2000 – 2006 metais, buvo sudarę su atsakovais darbo sutartis ir žalos padarymo metu buvo susiję darbo teisiniais santykiais. Civilinėje byloje Nr.2-08756-528/2006 ieškovas pareiškė ieškinį, kuriuo prašė priteisti iš atsakovės 88009,13 Lt žalą ir bylinėjimosi išlaidas. Nurodė, kad: atsakovė dirbo sandėlio vedėjo pareigose nuo 1998-05-06, pagal savo pareigas atsakovė buvo materialiai atsakingas asmuo, su ja buvo sudaryta sutartis dėl darbuotojo individualios visiškos materialinės atsakomybės. 2001-12-21 įsakymu Nr. 94 atsakovei buvo pareikštas papeikimas už aplaidumą darbe - aplaidumo pasekoje buvo rastas trūkumas sandėlyje, tuo pačiu įsakymu atsakovė buvo įpareigota padengti 10917,36 Lt trūkumą, kurį ji padengė. 2004-11-15 atlikus neplaninę sandėlio likučių inventorizaciją buvo nustatytas tabako gaminių trūkumas už 88009,13 Lt sumą, atsakovė tą dieną atėjusi į darbą po pusvalandžio pasišalino iš darbo ir nuo to laiko į telefono skambučius neatsiliepė, namuose nerasta, giminės apie jos buvimo vietą nieko nežinojo. Atsakovei procesiniai dokumentai buvo įteikti viešo paskelbimo spaudoje būdu. Atsakovė per teismo nustatytą terminą nepateikė atsiliepimo į ieškinį (CPK 142 str.). Ieškovas ieškinyje buvo nurodęs, kad prašo priimti sprendimą už akių, jeigu byloje nebus pateiktas atsiliepimas į ieškinį. Esant tokioms aplinkybėms, priimtas sprendimas už akių, bylą nagrinėjant rašytinio proceso tvarka, neinformavus šalių apie rašytinį procesą. Ieškinys tenkintinas visiškai, nes jame išdėstytas aplinkybes ir ieškinio reikalavimą pagrindė šie įrodymai: buhalterinė pažyma, prekių ir medžiaginių vertybių inventorizacijos aprašas, darbų saugos instrukcija sandėlininkui, įsakymas dėl atsakovės papeikimo už aplaidumą darbe, sutartis dėl darbuotojo individualios visiškos materialinės atsakomybės, darbo sutartis su atsakove.⁶⁶ Darytina išvada, kad darbo sutartis – vienas iš būtinų įrodymų nagrinėjant bylas teisme dėl darbuotojų materialinės atsakomybės.

Civilinėje byloje Nr. 2-721/2000 ieškovas įrodinėjo atsakovės kaltę faktais, jog atsakovė, vykdydama prekių užpirkimą ir jų realizaciją, privalėjo atsižvelgti į prekių realizacijos terminus, savalaikiai organizuoti jų panaudojimą, tačiau atsakovė paaiškino, jog iš darbo ji buvo atleista 1998-01-30 šalių susitarimu. Buvo atliktas materialinių vertybių perdavimas, kurį atlikus, jai nebuvo pareikšta pretenzijų. Kitas patikrinimas buvo atliktas jai

⁶⁶ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr.2-08756-528/2006 (sprendimas neskelbtas).

jau nedirbant, į šį patikrinimą ji nebuvo pakviesta ir nebuvo supažindinta su patikrinimo aktu. Apie šią jau atliktą inventorizaciją atsakovė buvo informuota žodžiu. Atsakovės pateiktus faktus patvirtino liudininkė. Teismas ieškinį atmetė, nes nutraukiant darbo sutartį su atsakove jokių materialinių pretenzijų nebuvo, o po 6 mėnesių atlikus inventorizaciją atsirado materialinė žala. Taigi ieškovas materialinę žalą nustatė jau nesant atsakovei materialiai atsakingu asmeniu ir nedirbant pas ieškovo, todėl teismas, remdamasis DĮK 145 str.1 p., konstatavo, jog atsakovės kaltės dėl ieškovui padarytos žalos nėra.⁶⁷ Byloje yra akivaizdus darbo santykių nebuvimo pavyzdys ir ieškinys visų pirma netenkintinas dėl šios materialinės atsakomybės sąlygos nebuvimo, nors teismas konstatavo sutarties dėl materialinės atsakomybės nebuvimo atvejį.

⁶⁷ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-721/2000 (sprendimas neskelbtas).

3.6. Darbo veikla

Materialinė atsakomybė pagal darbo teisės normas yra taikoma tada, kai žala kitam darbo teisinio santykio subjektui padaroma tokia veika, kuri yra susijusi su darbo pareigų vykdymu. Už žalą, kurią darbo teisinio santykio subjektai padaro kitai šaliai (ar kitiems asmenims) veiksmis, nesusijusiais su darbo funkcijų vykdymu, nors ir darbo metu bei darbo vietoje, turtinė atsakomybė atsiranda ne pagal darbo, o pagal kitų teisės šakų (civilinės, administracinės ir pan.) normas.

Šią sąlygą galima vadinti šiek tiek jaunesne. Laikytina, kad žala padaryta vykdant darbo pareigą:

- kai žala įvyko įmonės teritorijoje (tiek įprastoje, tiek neįprastoje darbo vietoje, bet vykdant darbo pareigas);
- ne įmonės teritorijoje, bet vykdant darbo pareigas ir kai darbdavys privalėjo sudaryti saugias darbo salygas;
- kitais atvejais, jei bus įrodyta, kad žala padaryta atliekant darbinės pareigas.

Jei darbuotojas, vykdydamas darbo pareigas padaro žalą tretiesiems (pašaliniais) asmenims, padarytą žalą jiems turi atlyginti darbdavys. Savo ruožtu darbdavys, išmokėjęs nuostolius tretiesiems asmenims, gali atitinkamas sumas išieškoti iš kalto asmens regreso tvarka. Šiuo atveju skirtumas tas, kad padarytą žalą tretiesiems asmenims darbdavys pagal civilinės atsakomybės normas atlygina visiškai, o iš savo darbuotojo jis gali išieškoti pagal darbo teisę, tai yra daugeliu atvejų tik ribotai.

Civilinėje byloje Nr.2-03385-505/2005 esančiais rašytiniais įrodymais nustatyta, kad atsakovas - projektų vadovas (2003 m. rugsėjo 3 d. darbo sutartis Nr.09), būdamas sudaręs ir pasirašęs 2003 m. rugsėjo 3 d. visiškos materialinės atsakomybės sutartį, vykdydamas sudarytas sutartis su užsakovais dėl plastikinių langų gamybos ir montavimo, netinkamai saugojo jam patikėtas pinigines lėšas, jas apskaitė, neįnešė jų nei į įmonės kasą, nei į banko sąskaitą kaip tai numatyta direktoriaus 2003 m. gruodžio 12 d. įsakyme Nr.031212 ir tai patvirtina 2005 m. vasario 1 d. pažyma, ir minėtais veiksmais padarė 34 874 Lt materialinę žalą ieškovo įmonei. Teismas konstatavo, jog pagal bendrą taisyklę remiantis darbo teisės normomis atlyginama žala, kurią įmonei padarė darbuotojas vykdydamas darbinės pareigas. Darbuotojas materialiai atsako už visą dėl jo kaltės padarytą žalą, kai tarp jo ir įmonės yra

sudaryta rašytinė visiškos materialiosios atsakomybės sutartis. Kai su darbuotoju yra sudaryta visiškos materialiosios atsakomybės sutartis, darbuotojo kaltė yra preziumuojama, tokiu būdu atsakovui kyla pareiga atlyginti įmonei padarytą žalą, kurios jis neatlygino gera valia DK 245 str., 253 str. 1 d. 6 p., 255 str. 1 d. 3 p., 256 str. 1 d., 2003 m. rugsėjo 3 d. visiškos materialinės atsakomybės sutarties pagrindu.⁶⁸ Taigi, šiame teismo sprendime paskutiniai materialinės atsakomybės sąlyga įvertinta kaip pati svarbiausioji.

Civilinėje byloje Nr. 2–06292–658/2005 ieškovas kreipėsi į teismą, prašydamas priteisti jam iš atsakovo 20730,80 Lt padarytos žalos. Ieškinyje nurodyta, kad 2002-05-13 ieškovas sudarė su atsakovu darbo sutartį, pagal kurią atsakovas buvo priimtas į darbą vairuotojo - ekspeditoriaus pareigoms su individualia pilnutine materialine atsakomybe. 2002-05-22 atsakovas vilkiku Skania R124 ir puspriekabe KRONE SDP išvyko į komandiruotę reisu Lietuva – Ispanija - Lietuva. Prieš išvykstant ieškovas sumokėjo atsakovui 3000,64 Lt ir 200,00 Lt avansą komandiruotės išlaidoms. Nuvykus atsakovui į Ispaniją ir pritrūkus pinigų, jam ieškovas 2002-06-13 persiuntė 2710, 54 Lt ir 2002-06-14 – 630,12 Lt. 2002-06-02 atsakovas iš Ispanijos firmos „Banco Santander centrtal“ gavo 2120 eurų, tai yra 7319,94 Lt, tačiau gautų pinigų į ieškovo kasą neįnešė. 2002-06-01 atsakovas būdamas neblaivus Ispanijoje padarė autoįvykį, dėl kurio gavo 503 eurų, tai yra 1736,76 Lt baudą. Šią baudą apmokėjo kitas vairuotojas. Be to jam 2002-06-20 buvo išmokėti 1680 Lt dienpinigiai už komandiruotę į Ispaniją, kurios metu jis parvarė atsakovo paliktą vilkiką į Lietuvą. Taip pat 2002-10-27 ieškovas sumokėjo 1000 eurų, tai yra 3452,80 Lt baudą įmonei „Alsol Imports“, pagal „Alsol imports“ pretenziją. Tokiu būdu atsakovas padarė ieškovui 20730,80 Lt žalą. 2002-05-13 atsakovas pasirašė ne tik individualios pilnutinės materialinės atsakomybės sutartį, bet ir buvo supažindintas pasirašytinai su vairuotojui - ekspeditoriui numatytais įsipareigojimais bei atsakomybe.⁶⁹ Esant šioms aplinkybėms ir įrodymams laikytina, kad ieškovas pagrįstai įgijo teisę reikalauti iš atsakovo žalos atlyginimo. Taigi, nors žala tikrai buvo padaryta ne įmonės teritorijoje, tačiau ji padaryta atliekant darbinės pareigas – būnant komandiruotėje.

⁶⁸ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr.2-03385-505/2005 (sprendimas neskelbtas).

⁶⁹ Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2–06292–658/2005 (sprendimas neskelbtas).

IŠVADOS

1. Analizuojant Kauno miesto apylinkės teismo bylas dėl darbuotojų materialinės atsakomybės darytina išvada, kad teismas per tiriamą laikotarpį priėmė nemažai preliminarių sprendimų ir sprendimų už akių, išsamiai netirdamas bylos aplinkybių, nenagrinėdamas materialinės atsakomybės sąlygų visumos buvimo, netikrindamas kolektyvinių sutarčių buvimo faktų ir visiškos materialinės atsakomybės sutarčių teisėtumo, tuo pažeisdamas atsakovų, t.y. darbuotojų teises ir pripažindamas darbdavį stipresne šalimi. Tenka pastebėti, kad panaši situacija yra ir nagrinėjant bylas dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę įprasta ginčo teisenos tvarka.
2. Visiškos materialinės atsakomybės sutarties sudarymo atvejus DK palieka reglamentuoti kolektyvinei sutarčiai - tuo atveju, jeigu įmonėje nėra kolektyvinės sutarties ar galiojanti sutartis šių klausimų nereglamentuoja, minėti klausimai negali būti pilnai realizuoti. Materialinės atsakomybės sutartis gali būti pasirašyta visais atvejais, tačiau ne visais atvejais ji galios. Visiškos materialinės atsakomybės sutartis gali būti sudaroma tik su darbuotojais, kurių darbas yra tiesiogiai susijęs su materialinių vertybių saugojimu, priėmimu, išdavimu, pardavimu, pirkimu, gabenimu, ir dėl priemonių, perduotų darbuotojui naudotis darbe, tačiau konkrečių darbų ir pareigų, atitinkančių šią kategoriją, sąrašas turi būti nustatytas kolektyvinėje sutartyje. Taigi, nesant kolektyvinės sutarties ir joje nenustačius konkrečių pareigybių sąrašo, su darbuotojais negalima sudaryti visiškos materialinės atsakomybės sutarties. Kauno miesto apylinkės teisme 2000-2006 dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę išnagrinėtų bylų pagrindinė problema – teismo netikrintas ir netirtas kolektyvinės sutarties buvimo faktas. Bylose, nagrinėtose iki 2003 metų, tai nėra būtina, tačiau vėliau nagrinėtose bylose beveik visi sprendimai priimti pažeidžiant DK nuostatas.
3. Darbuotojo materialinė atsakomybė atsiranda tik tuo atveju, kai visos šešios materialinės atsakomybės sąlygos buvo kartu padarant pažeidimą - šios sąlygos yra ne tik susijusios, bet ir turi įtakos vertinant kitas sąlygas arba net yra viena kitos egzistavimo prielaida. Kiekviename ieškinyje ar pareiškime, pateiktame Kauno miesto apylinkės teisme per 2000 – 2006 metus, ieškovas ar kreditorius nurodė jam darbuotojo padarytos žalos faktą, dydį ir prašė ją priteisti. Darbdavys žalą vertino lyg vienintelę sąlygą, kuri įrodė esant darbuotojo materialinę atsakomybę, kitos sąlygos

nebūdavo minimos prašyme teismui, o tai rodo darbuotojo neišprusimą darbo įstatymų srityje. Tenka pastebėti, kad ir Kauno miesto apylinkės teismas, priimdamas sprendimus, remiasi tik viena ar dviem sąlygomis - žala arba kalte bei pagrindiniu įrodymu laiko esant visiškos materialinės atsakomybės sutartį.

4. Iškilus tokioms problemoms kaip nepakankama apylinkės teismo kompetencija ir neargumentuoti teismo sprendimai galimas tik vienas jų sprendimo būdas – specializuotų darbo teismų steigimas, kur bylos būtų nagrinėjamos patyrusių teisėjų – darbo teisės srities specialistų ir taip būtų išvengiama daugybės darbo įstatymų ir darbuotojų teisių pažeidimo atvejų.

**KAUNO MIESTO APYLINKĖS TEISMO 2000-2006 METAIS IŠNAGRINĖTŲ
BYLŲ DĖL DARBUOTOJŲ MATERIALINĖS ATSAKOMYBĖS PAGAL DARBO
TEISĘ APIBENDRINIMAI**

SANTRAUKA

Darbuotojų materialinės atsakomybės normos darbo teisiniuose santykiuose turi didelę teorinę ir praktinę reikšmę. Šiame darbe pateikti Kauno miesto apylinkės teismo 2000-2006 metais išnagrinėtų bylų dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę apibendrinimai. Darbe apibūdinama darbuotojų materialinės atsakomybės samprata, darbuotojų materialinės atsakomybės rūšys, analizuojamos 2000 – 2006 metais Kauno miesto apylinkės teisme išnagrinėtos bylos dėl darbuotojų materialinės atsakomybės, pateikiama šių bylų statistika ir išsami analizė pagal sąlygas materialinei atsakomybei atsirasti, analizuojamos darbdavių, darbuotojų ir teismo, nagrinėjančio darbo ginčus dėl darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę, daromos klaidos. Darbo pabaigoje pateiktose išvadose atskleidžiamos praktinės bylų nagrinėjime pastebėtos problemos, pateikiami galimi jų sprendimo būdai.

**GENERAL CONCLUSIONS OF CASES INVESTIGATED IN KAUNAS CITY
DISTRICT COURT IN 2000-2006 REGARDING EMPLOYEES' MATERIAL
LIABILITY UNDER LABOUR LAW**

SUMMARY

The norms of the material liability of the employees in the legal relations of work have a significant theoretical and practical meaning. This work presents the summaries of the cases investigated by Kaunas City District Court in 2000-2006 regarding the employees' material liability under labour law. The work describes the concept of the material liability of the employees, the sorts of the employees' material liability, analyses the cases investigated by Kaunas City District Court in 2000-2006 regarding the employees' material liability, presents the statistics of these cases and a thorough analysis on the basis of the conditions that cause material liability, analyses the mistakes done by the employers, employees and the court that examines the labour disputes regarding the employees' material liability under labour law. In the end of the work there are presented the conclusions, which reveal the practical problems noticed in the investigation of cases, and there are presented the possible methods, how to solve them.

Literatūros sąrašas

1. Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr.33-1014.
2. Civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002-02-28 įstatymu Nr. IX-743, Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.
3. Darbo kodeksas, patvirtintas 2002-06-04 įstatymu Nr.IX-926. Valstybės žinios, 2002, Nr.64-2569.
4. Darbo įstatymų kodeksas, patvirtintas 1972-06-01 įstatymu. Valstybės žinios, 1972, Nr.18-137.

2. Specialioji literatūra

1. Davidavičius H. Darbuotojų materialinė atsakomybė//Kauno diena, 2003-05-13, Nr.109 (16961).
2. Derkaš O. Atskaitingų ir materialiai atsakingų asmenų atmintinės. Vilnius: Pačiolis, 2004.
3. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė, Vilnius: Justitia, 2005, II tomas.
4. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. Individualūs darbo santykiai (III). Vilnius: Justitia, 2004.
5. Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2004.
6. Macijauskienė R. Materialinės atsakomybės problemos darbo teisėje//Jurisprudencija, T.25(17), 2002, P.81-88.
7. Nekrašas V. Darbininkų ir tarnautojų materialinė atsakomybė. Vilnius: Mintis. 1984.
8. Pranckevičius A. Kai kurios darbuotojų materialinės atsakomybės pagal darbo teisę problemos//Mokslo darbai. Teisė, Nr.33(2), 1999, P.51-57.

3. Praktinė medžiaga

1. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr.K3-649/2000.
2. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-37/2007.
3. LAT CBS teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-396/2005.
4. Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-721/2000 (sprendimas neskelbtas).
5. Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-2829/2001 (sprendimas neskelbtas).
6. Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-2993/2001 (sprendimas neskelbtas).
7. Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-394/2004 (sprendimas neskelbtas).
8. Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-690-454/2005 (sprendimas neskelbtas).
9. Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-1676-658/2005 (sprendimas neskelbtas).
10. Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-3385-505/2005 (sprendimas neskelbtas).
11. Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-6292-658/2005 (sprendimas neskelbtas).
12. Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-10591/05 (sprendimas neskelbtas).
13. Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-534-454/2006 (sprendimas neskelbtas).
14. Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-591/06 (sprendimas neskelbtas).
15. Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-711-151/2006 (sprendimas neskelbtas).
16. Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-782/06 (sprendimas neskelbtas).
17. Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. L2-4193-742/2006 (sprendimas neskelbtas).
18. Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-6248/05 (sprendimas neskelbtas).
19. Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr.2-7878-615/2006 (sprendimas neskelbtas).
20. Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-8023-375/2005 (sprendimas neskelbtas).

21. Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr.2-8756-528/2006 (sprendimas neskelbtas).
22. Kauno miesto apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-16499-638/2006 (sprendimas neskelbtas).